

Liite loppuraporttiin: Hankeluettelo

(Esiselvitysprojekti kuvataide- ja musiikkiala
hyvinvointipalveluiden tuottajina, S11569)

28.8.2011

Sisällys

HYVINVOINTIPALVELUJEN KOHDERYHMÄT	3
1 Seniorit.....	3
1.1 Kunnat	3
1.2 Näyttely- ja konserttitoiminta	4
1.3 Viriketoiminta	6
1.4 Yleisötyö	9
1.5 Hoitohenkilökunnan kouluttaminen	10
1.6 Tuotteita ja yrityksiä	11
2 Lapset ja nuoret	13
2.1 Päiväkodit	13
2.2 Koulut	13
2.3 Iltapäiväkerhot	17
2.4 Lastenkulttuurikeskukset	18
2.5 Kuvataidekoulut	20
2.6 Musiikkikoulut ja -opistot	21
2.7 Nuorisotyö	22
2.8 Perheet	23
2.9 Lastensairaalat	24
2.10 Yleisötyö	25
3 Erityisryhmät.....	27
3.1 Vammaiset.....	27
3.2 Erityislapset ja -nuoret.....	28
3.3 Omaishoitajat.....	29
3.4 Vangit.....	31
3.5 Mielensterveyskuntoutujat	31
3.6 Turvapaikanhakijat.....	32
4 Monikulttuurisuus	32
4.1 Monikulttuurisia keskuksia.....	32
4.2 Työpajatoiminta.....	35
5 Työhyvinvointi.....	36
5.1 Työyhteisöjen kehittäminen taidelähtöisin menetelmin	36

5.2 Työyhteisöjen virkistystoiminta.....	38
II HYVINVOINTIPALVELUJEN YRITYS- JA VÄLITYSTOIMINTA.....	39
6 Hyvinvointipalvelujen yritystoiminnan kehittäminen.....	39
7 Hyvinvointipalvelujen välitystoiminta	43
III JULKAISUJA	44

HYVINVOINTIPALVELUJEN KOHDERYHMÄT

1 Seniorit

1.1 Kunnat

Taideapteekki on Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelujen ja sosiaali- ja terveystalvelujen toteuttamaa ikääntyneille suunnattua kulttuuritoimintaa. Taideapteekki on päiväkeskusten esiintyjä-, työpaja- ja projektipankki.

<http://www.jyvaskyla.fi/kulttuuri/palvelut/taideapteekki>

Tampereen Kulttuurikaari -hankkeessa toimivat kaupungin kulttuuri-, liikunta-, museo-, kirjasto- ja sivistyspalvelut sekä laitoshoido ja avopalveluista kotihoito. Kulttuurikaari toimii yhteistyössä myös yksityisten toimijoiden ja kolmannen sektorin kanssa. Projektin toteuttamista ohjaa sosiaali- ja terveysministeriön kehittämisohjelma KASTE. Projektin tavoitteena on vahvistaa taiteen asemaa kaupungin hoivayhteisöissä ja osana ikäihmisten kuntoutusta. Tavoitteena on myös parantaa ja aktivoida hoitohenkilökunnan kulttuuriosaamista. Projektissa kartoitetaan ikäihmisille suunnattujen kulttuuripalvelujen tilaa Tampereen alueella sekä yleisiä alan hyviä käytäntöjä. Lisäksi hoivayhteisöihin viedään erilaisia taide- ja virikepilotteja. Hankkeeseen liittyy myös verkopalvelu, jonne kerätään tietoja uusista kokeiluista, yleisistä palveluista ja yhteistyökumppaneista.

<http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/kulttuurikaari/>

Kulttuuri vanhustyön kumppanina on Kuopiossa 2005 perustettu yhteistyöelin, jossa kaupungin kulttuuripalvelut ja sosiaali- ja terveystoimen edustajat koordinoivat ikäihmisille kulttuuri- ja taidetoimintaa. Vuonna 2008 Kuopion kulttuuripalvelut alkoivat koota yhdyshenkilöverkostoa eli kulttuurikuriireita. Verkosto kattoi ensin vain koulut ja päivähoidon. Vuosina 2008–2009 verkostoon otettiin mukaan Sarka – Luova Pohjois-Savo -ESR-hankkeen toimesta kulttuuriyhdyshenkilöitä myös sosiaali- ja terveystalveluiden koti- ja laitoshoidosta. Verkostossa on lisäksi yksityisiä palvelujen tarjoajia, yhteisöjä ja sairaaloita. Sarka-hankkeen päättyessä vuoden 2010 lopulla sosiaali- ja terveystalveluiden verkosto siirtyy Kuopion kaupungille. <http://www.sarkaa.fi/>

ELO - Elämää Lisää Osallistumalla -hankkeen (2008-2010) päätavoitteena oli ikäihmisen omaehtoisen elämisen ja asumisen tukeminen Espoossa. Hankkeessa kehitettiin myös vapaaehtoistoimintaan perustuvia ryhmätoimintoja, kuten esimerkiksi Passion för livet -mallia. Hankkeen muita kokeiltavia ryhmätoimintoja ovat: Ystäväpiiri, Hyvinvointitreenit sekä Japanilainen Active Art -kuvataidemalli.

<http://www.espoo.fi/hankkeet/?path=1098;47897;85110>

Espoon kulttuuriketju välittää taide- ja kulttuurielämyksiä espoolaisille vanhuksille ja hoitohenkilökunnalle hoitokodeissa, palvelutaloissa ja -keskuksissa. Vierailut ovat mm. pienimuotoisia konsertteja, tanssi- ja teatteriesityksiä, runokahviloita, työpajoja ja taidenäyttelyitä. Niin taiteen ja kulttuurin ammattilaiset kuin taidetta harrastavat lapset, nuoret ja aikuiset tarjoavat virikkeitä ja ilahduttavia kulttuurikohtaamisia. Toiminta toteutetaan yhteistyössä Espoon kulttuuritoimen ja Espoon kaupungin sosiaali- ja terveystoimen kanssa. <http://www.espoo.fi/default.asp?path=1;28;11866;16568;86792>

Helsingin sosiaalitoimen ja kulttuuritoimen yhteinen kulttuurisuunnittelija

aloitti työnsä tammikuussa 2011. Kulttuurisuunnittelijan tehtävänä on lisätä kulttuuritarjontaa vanhusten hoivayhteisöissä. Suunnittelijan työn kohderyhmiä ovat niin vanhukset, hoivayhteisöissä työskentelevä henkilökunta kuin vanhustyön kentällä toimivat taiteilijat. Käytännössä kyse on taiteilija- ja taidelaitosyhteistyön lisäämisestä, hoivahenkilöstön ja taiteilijoiden täydennyskoulutuksesta ja hyvien käytäntöjen levittämisestä. Parhaillaan on kehitteillä myös avustusmuoto, jolla tuetaan ammattitaiteilijoiden työskentelyä hoivayhteisöissä.

http://www.bel.fi/bki/sosv/fi/Ajankohtaista/Untiset/sosv_uutiset_110419_kulttuurisuunnittelija

1.2 Näyttely- ja konserttitoiminta

Terveyttä kulttuurista - Arts in Hospital -hanke syntyi YK:n julistaman kulttuurikehityksen vuosikymmenen aloitteena vuonna 1990. Hankkeen yhtenä tavoitteena oli sisällyttää taide- ja kulttuuritoimintaa osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon hoitotyötä, kuntoutusta ja työmenetelmiä. Hankkeeseen osallistui 18 jäsenmaata. Tutkija Assi Li-

kanen on tarkastellut tutkimuksessaan *Taide kohtaa elämän* (2003), miten Arts in Hospital -hankkeen tavoitteet heijastuivat suomalaisissa hoitolaitoksissa.

Jorvin sairaalan kulttuuritoiminta. Jorvin sairaalassa toimii terveyttä kulttuurista -työryhmä, joka vastaa sairaalan pääaulan näyttelytoiminnasta. Näyttelytoiminnalla on hankittu potilaiden, heidän läheistensä ja henkilökunnan iloksi taidetta sairaalan eri toimipisteisiin, sillä taiteilija maksaa näyttelytilan vuokran yhdellä teoksellaan. Näyttelyt vaihtuvat kolmen viikon välein ja ne ovat avoimia kaikille.

<http://www.bus.fi/default.asp?path=1,32,660,546,570,4384,11430>

Galleria ORTONin toiminta-ajatuksena on tuoda korkeatasoista taidetta tavanomaisesta poikkeavaan ympäristöön, terveydenhuollon asiakkaiden ja henkilökunnan arkeen. ORTONin kahvila on toiminut kuukausittain vaihtuvien taidenäyttelyiden näyttämönä lokakuusta 2001 lähtien. Galleria on keskittynyt etenkin kotimaisen nykytaiteen esittämiseen. Vuonna 2004 gallerian yhteyteen syntyi Invalidisäätiön teospuisto. Useat eturivin kuvanveistäjät ovat sijoittaneet veistoksensa vaihtuvaan kokoelmaan.

<http://www.invalidisaatio.fi/galleria/>

Pienimuotoiset konsertit ja muut esitykset kuuluvat lähes kaikkien kunnan tai valtion tuella rahoitettujen musiikkilaitosten, kuten orkesterien ja musiikkiopistojen, toimintaan.

Espoon musiikkiopisto (EMO) on ollut aktiivisesti mukana Kulttuuriketju-hankkeessa. EMO:n yhteistyökumppaneita ja vakituisia vierailukohteita ovat olleet mm. Viherkoti, Taavinkoti, Jänismäen hoivakoti ja Puolarmetsän sairaala. Konsertteja on järjestetty vuosittain n. 20-40, ja toiminta on jo vakiintunut osaksi EMO:n toimintaa.

<http://www.emo.fi/fi/projektit/kulttuuriketju>

Suomen Kansallisooppera aloitti konserttavierailut vanhusten ja pitkäaikaissairaiden hoitolaitoksissa syksyllä 2009. Konserteissa esiintyivät Kansallisoopperan kuoron laulajat. Tuomalla eläviä musiikkiesityksiä vanhusten ja pitkäaikaissairaiden ulottuville Kansallisooppera halusi osallistua niiden ihmisten arkeen, jotka eivät muutoin pääse seu-

raamaan Kansallisoopperan esityksiä. Idea vierailuihin lähti pääkaupunkiseudun kunnilta, jotka myös ehdottivat sopiviksi katsomiaan hoitolaitoksia. Tänä syksynä Kansallisooppera jatkaa vierailuja pääkaupunkiseudun hoivakodeissa. Esityskaudella 2010-2011 konsertteja on Helsingissä, Espoossa, Vantaalla, Kauniaisissa ja Lohjalla.

<http://www.kulttuuriakaille.info/uutiset.php?aid=12468>

Turun kaupungin kulttuuriasiainkeskuksen ja sosiaali- ja terveystoimen yhteinen **KUVA-hanke – kulttuuria vanhusten arkeen**. Hankkeen (2010-2011) tavoitteena on ottaa kulttuurisuunnitelma osaksi hoidon kokonaisuutta vanhusten ympärivuorokautisissa hoitopaikoissa. Aluksi mukaan lähtee kokeiluyksiköitä, joista toimintamallia levitetään laajemmin ympäri Turku: kulttuuri tulee osaksi noin 1500 vanhuksen arkea ja päivittäistä hoitoa. Pilottina kokeillaan mm. miten videon välityksellä vanhuksat voisivat seurata ja kuunnella Filharmonisen orkesterin konsertteja ja jumalanpalveluksia reaaliajassa tai tallenteina. <http://www.turku2011.fi/kuva-kulttuuria-vanhusten-arkeen>

Keväällä 2011 on Turussa aloitettu **kulttuurikummitoiminnan** kehittäminen ja koordinointi. Esittävän taiteen, musiikin ym. yhdistykset ja esim. musiikkioppilaitokset voivat ottaa kummikohteeksi jonkun palvelutalon, tai vanhainkodin, missä he vierailevat säännöllisesti. Selvitys Turun kulttuuriasiainkeskuksen senioritoiminnasta:

<http://www05.turku.fi/ab/kultke/2011/0413005x/2511583.htm>

1.3 Viriketoiminta

Hymykuopat-hanke: Elämysmatkalaukut

Siirrettävien elämystilojen kautta voidaan tarjota virikkeitä ja elämyksiä sellaisiin laitoksiin, joilla ei ole tiloja tai resursseja järjestää viriketoimintaa. Hankkeessa on syntymässä kolme kuvataiteilijoiden suunnittelemaa liikuteltavaa elämysmatkalaukkuja:

- 1) lasten sairaaloihin tarkoitettu viriketoiminnan ja kauniin ympäristön pakki,
- 2) päiväkeskuksiin tarkoitettu viriketoimintapakki sekä
- 3) dementikoille rakennettavia elämystiloja, missä aistien kautta saadaan virikkeitä ja hyvän elämän tunteita.

<http://www.salo.fi/toimialoittain/sivistystoimi/kulttuuripalvelut/hankkeet/hymykuopat/>

Kulttuurikaari: Vuorovaikutteinen äänimuseo. Mediamuseo Rupriikin projektin tarkoituksena on valmistaa vuorovaikutteinen äänipöytä – niin sanottu Äänimuseo – Koukkuniemen vanhainkotiin. Äänimuseo toteutetaan pöytänä, jonka ympärille asukkaat voivat kerääntyä kuuntelemaan ja muistelemaan. Äänimuseon äänet on jaettu neljään eri kategoriaan, jotka ovat Tampere, Luonto, Työ ja Vapaa-aika. Ääniä soittavan pöydän suunnittelussa huomioidaan Koukkuniemen asukkaiden erityistarpeet. Asukkaat huomioiden Äänimuseo-projektissa panostetaan teknisen käyttöliittymän häivyttämiseen näkymättömiin. Äänimuseosta pyritään mahdollisuuksien mukaan tekemään myös monistettava kokonaisuus, jota voidaan viedä muihinkin vanhainkoteihin.

<http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/kulttuurikaari/aanimuseo.html>

Kulttuurikaari: Laulun lahja -tuokiot ovat pienryhmille suunnattua musiikkitoimintaa. Painopiste on laulamissa ja muistelussa. Tavoitteena on tukea musiikin avulla muistipotilaiden vuorovaikutusta ja itseilmaisua sekä aktivoida muistia. Tuttujen laulujen teemat herättävät erilaisia muistoja ja tunteita, joita on mahdollista ryhmässä jakaa. Tuokio sisältää myös laulamalla ohjattua tuolijumppaa sekä helppoihin soittimiin tutustumista. Ryhmä alkoi syksyllä 2010 Hatanpään puistosairaalan psykiatriassa yksikössä. Kokoontumisia on syksyn aikana kymmenen. Ryhmässä on ohjaajan lisäksi mukana hoitoyhteisön hyvinvointiohjaaja. Laulun lahja -musiikkituokiot toteutetaan yhteistyössä Hoivamusiikki ry:n kanssa.

<http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/kulttuurikaari/laulunlahja-musiikkiterapeuttisetuokiot.html>

Kulttuuriketju: Espoon kuvataidekoulun osallistavat taidekurssit. Espoon kuvataidekoulu järjesti yhteistyössä Viherlaakson palvelutalon, Viherkodin ja Aurakodin kanssa kolme osallistavaa taidekurssia. Erilaisia tekniikoita, joita kursseilla opetettiin, olivat mm. pressprint-työskentely ja neulahuovutus. Kursseilla opittiin paitsi uutta, myös laulettiin, kuunneltiin musiikkia ja keskusteltiin ja muisteltiin.

<http://www.espoonkuvataidekoulu.fi/projektit/kulttuuriketju>

Kulttuurisilta: Lupa unelmiin -osaprojekti toteutui yhteistyössä kuvataiteilija Anna-

Leena Vilhusen sekä Kauniaisten sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Toiminta tapahtui palvelukeskus Villa Bredassa ja siihen osallistui kuusi ikäihmistä sekä kaksi musiikin koulutusohjelman opiskelijaa. Opiskelijoiden rooli oli virittää ikäihmiset kuvataiteelliseen työskentelyyn. Projektin tiimoilta koottu näyttely oli esillä Villa Bredassa lokakuussa 2009. Toimintaa on jatkettu projektin jälkeen.

<https://wiki.metropolia.fi/display/kulttuurisilta/Kauniainen>

Sata Lämmintä Sydäntä on Pohjois-Satakunnan alueella (2010-2011) toiminut hyvinvointisektorin taidesisältöinen työpaja- ja näyttelyhanke. Leader-rahoitteen hankkeen tavoitteena oli aikaan saada toimiva konsepti, joka lisää hyvinvointia, luovuutta ja kommunikaatiota yksityisissä sekä julkisissa pohjoissatakuntalaisissa hoitoalan organisaatioissa. Hankkeen hallinnoijana toimi Satakunnan Ammattikorkeakoulu. Sata Lämmintä Sydäntä -toimintaan sisältyivät työpajat hoiva- ja hoitolaitoksissa, näyttely sekä tiedottamiseen perustuva kommunikaatio kulttuurin ja hoitosektorin yhteisen verkoston luomiseksi. Hankkeen aikana järjestettiin 14 sisällöllisesti kokeilevaa työpajaa, mm. pajutyöpaja, huovutusta, kokemusmaalausta, mietekirjontaa, savityöskentelyä, kirjontaa, tekstiilikollaasien tekoa, kuvailumaalausta ja muistikahvila. <http://satasydanta.blogspot.com/>

Hyvinvointitreenit -ryhmät edistävät taitoa huolehtia omaehtoisesti omasta mielen-terveydestä ja hyvinvoinnista. Hyvinvointitreenien tavoitteena on vahvistaa ja edistää kokonaisvaltaista hyvinvointia ja toimintakykyä. Treenien paikallisista yhteistyötahoista riippuen toimintaa kohdennetaan joko aikuisikäisille tai yli 65-vuotiaille ikäihmisille. useilla paikkakunnilla treenit toteutetaan yhteistyössä kansalaisopiston kanssa osana opiston kurssitarjontaa. Ikäihmisten Hyvinvointitreenien yhteistyötahoina voivat olla Mielenterveysseuran lisäksi eläkeläisjärjestöt, seurakunta, kunnan sosiaali- ja terveystoimi, vanhustyö, kansalaisopisto ja muut tahot, jotka järjestävät toimintaa ja palveluja yli 65-vuotiaille.

http://www.mielenterveysseura.fi/tukea_ja_apua/tukea_ryhmista/hyvinvointitreenit_ryhmat

Espoon kaupungin vanhusten palvelut järjestävät **Kohtaamistaide-ryhmiä**. Kohtaamistaide on ryhmässä tehtävää taidetoimintaa. Sen keskeisiä elementtejä ovat vuorovai-
kutteisuus, moniaistisuus, elämyksellisyys sekä tekeminen, kohtaaminen ja kokeminen.

Kohtaamistaide vahvistaa omia voimavaroja, sosiaalista kanssakäymistä, itseilmaisua ja itsetuntemusta. Pienryhmät (6-8 henkilöä) on suunnattu kotona asuville ikäihmisille lisäämään arjessa jaksamista ja toiveikkuutta sekä vähentämään alakuloisuutta ja masentuneisuutta. <http://www.espoo.fi/default.asp?patb=1;28;29;37412;47126;133603>

Hyvän elämän palveluita kolmannelta sektorilta: useissa osaprojekteissa oli ikääntyvälle väestölle ja vanhuksille suunnattua toimintaa. <http://banke.lnl.fi/>

Kulttuurilaturi oli kansallisen aluekeskusohjelman (AKO) rahoittama Rauman seudun kulttuuriyhteistyöhanke (2005-2009). Vuosien 2008 ja 2009 toiminnan pää-huomio oli ikääntyneiden hyvinvoinnin lisäämisessä. Turun ammattikorkeakoulun sosionomiopintojen opinnäytetyönä v. 2009 Jatta Kurppa laati oman osallistumisensa ja haastattelujen perusteella yhteenvedon ”Perehdytyskansio kulttuurityötä ikäihmisten parissa tekeville”. http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/1207/Kulttuurilaturin_perehdytyskansio.pdf

1.4 Yleisötyö

Kulttuurisilta: *Tähän asti* -tuotanto. Tanssitaiteilija Hanna Brotherus ja muusikko Reijo Aittakumpu veivät Metropolia Ammattikorkeakoulun musiikinopiskelijat sekä Espoosta, Helsingistä ja Vantaalta kotoisin olevat ikäihmiset yhteiselle matkalle, joka huipentui esityksiin Alminsalissa, Espoon Sellosalissa ja Vantaan Martinuksessa. Muistoja, ihmisyyttä ja yhteisyyttä pohtivassa *Tähän asti* -esityksessä kohtasivat kuorolaisten ja musiikinopiskelijoiden lisäksi Kallion ilmaisutaidon lukion oppilaat sekä Käpylän musiikkiopiston pienet viulistit. Teoksen ympärille rakentui syksyllä 2010 opintokokonaisuus, jonka aikana opiskelija sai valmiuden työelämäharjoitteluun helsinkiläisissä palvelutaloissa. Suomen Kansallisoopperan ja Metropolia Ammattikorkeakoulun yhteistuotanto. http://www.ooppera.fi/ohjelmisto/taban_asti/528

Avara museo - kehittyvä oppimisympäristö aikuisille -hanke vastaa aikuisille suunnatun museopedagogiikan haasteisiin kehittämällä uudenlaisia toimintamalleja ja palveluita mm. työttömille ja lomautetuille, maahanmuuttajille, senioreille ja varttuneelle väestölle sekä yritysten työntekijöille. Hankkeen varsinainen kohderyhmä ovat museoiden työntekijät. 1.1.2010 käynnistynyt hanke on 3-vuotinen ja koordinoinnista vastaa Suo-

men museoliitto. Hankkeelle on myönnetty rahoitusta opetusministeriön hallinnoimasta ESR-kehittämishajelmasta: Avoimissa oppimisympäristöissä aktiiviseksi kansalaiseksi. www.museoliitto.fi/avaramuseo

EMMA - Espoon modernin taiteen museon taideprojektit **Taide friskaa mieltä** kohdistettiin pitkäaikaishoidossa oleville ikäihmisille (2007 ja 2010). Projektit tarjosivat virkistystä ja sosiaalisesti antoisia tuokioita sellaisille vanhuksille, joiden tavoittamattomissa taidemuseot jo ovat. Taideteosten, keskusteluiden, tarinoittamisen, musiikin ja kuvallisen työskentelyn avulla pyrittiin moniaistisesti käynnistämään muistelua ja sitä kautta mielikuvien synnyttämiä assosiaatioita omaan elämään. Projektissa hyödynnettiin EMMA:n Taidepakki -kokoelmaa, johon on koottu opetustarkoitukseen soveltuvia aitoja taideteoksia. Taidepakin teoksista valittuja kokonaisuuksia kuljetettiin erilaisten yleisöjen nähtäväksi ja jopa kosketeltavaksi. Projektia tuki lääkeyritys Leiras.

<http://www.emma.museum/node/138>

1.5 Hoitohenkilökunnan kouluttaminen

Musiikin tohtori, laulaja, laulunopettaja, psykologian maisteri **Ava Numminen** aloitti kolmivuotisen työskentelykautensa **Uudenmaan läänintaiteilijana** tammikuussa 2009. Hänen tehtävänä on koordinoida ja järjestää taide- ja kulttuuritoimintaa sairaaloissa sekä hoitolaitoksissa Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla. Hänen toimenkuvaansa kuuluu yhteydenpito kuntien päättäjiin sekä kulttuuri-, terveys- ja sosiaalitoimen edustajiin. Yhteistyötahoja ovat lisäksi vanhus- ja potilasjärjestöt, terveys- ja sosiaalialan oppilaitokset, taidekorkeakoulut sekä tutkimusta tekevät yliopistot. Hänen hankkeensa koskevat hoitohenkilöstön tietotaidon lisäämistä kulttuurityövälineiden käytöstä hoidossa. Hankkeet kohdistuvat tällä hetkellä erityisesti muistisairaiden ihmisten pitkäaikaishoidon yksiköihin.

Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamassa Vanhustyön keskusliiton tutkimus- ja kehittämishankkeessa **Mielen Muutos** (2007-2010) selvitettiin ikäihmisten mielenterveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin liittyviä tekijöitä. Yhteistyökumppanina hankkeessa toimi Espoon kaupunki. Ava Numminen osallistui projektiin lauluvalmentajana ja tutkijana.

www.mielenmuutos.fi

Miina Sillanpää -säätiön hankkeessa **Muistaakseni laulan** (2009-2011) kehitetään valtakunnallisesti levitettävä, helposti käytettävissä oleva valmennusmalli, joka tukee muistisairaiden henkilöiden toimintakykyä sekä heidän lähiverkostonsa kuntoutumista edistävää toimintaa musiikin ja laulun avulla. Hankkeen rahoittavat RAY ja Miina Sillanpään Säätiö. www.minasillanpaa.fi

Sävel soikoon! on Eläkeliiton hanke (2009-2011), jossa koulutetaan eri puolilla maata asuvia eläkeläisiä vetämään lauluryhmiä ja -tuokioita muistisairaille, palvelutalon asukkaille jne. <http://www.elakeliitto.fi/toiminta/sosiaalinen+palvelutoiminta/savel+soikoon/>

Tanssin portaat – tanssi hoitokotien arjessa - koulutushankkeen tarkoituksena on tuoda luovaa kulttuuriosaamista hoitajien työhön, antaa innostavan ja käytännöllisen työkalun mm. muistisairaiden hoitoon sekä avaa yhteiskunnallisesti tärkeän työkentän tanssitaiteilijoille ja heidän erityisosaamiselleen. Tanssitaiteilijoiden kouluttamat hoitajat saavat hankkeen kautta uusia välineitä ja menetelmiä hoitotyöhön. Kokonaisuudesta vastaa tanssinopettaja, koreografi Hanna Brotherus yhdessä ohjausryhmän kanssa. <http://www.zodiak.fi/fi/hankkeet/tanssin-portaat>

Kauniainen: vuoden 2010 aikana Kauniaisten hoitohenkilöstö osallistuu työpajakoulutuksiin, joiden tavoitteena on juurruttaa laulaminen ja tanssi systemaattisiksi työvälineiksi pitkäaikaishoitoon. Tanssin ja laulun ammattilaiset tuovat oman ammattitaitonsa ja ideansa työpajoihin, hoitohenkilöstö omansa. Yhdistämällä osaamista päästään mielekkäisiin tuloksiin lääkkeettömän hoitotyön kehittämiseksi. http://www.kauniainen.fi/palvelut_ja_lomakkeet/palvelut_kobderyhmittain/vanhusten_palvelut/laulu_ja_tanssi_hoitotyossa

1.6 Tuotteita ja yrityksiä

Sound Vitamins - tutummin **Sävelsirkku** - on suomalainen innovaatio kuntouttavaan vanhustyöhön. Sävelsirkku perustuu tietokantaan kerättyjen valmiiden musiikki- ja puheohjelmien käyttöön. Sävelsirkku-laitteistoa ja sen monipuolisia sisältöjä käyttämällä hoitohenkilökunta järjestää esimerkiksi yhteisiä liikunta- ja laulutuokioita, keskustelu-

hetkiä tai tietokilpailuja. Sävelsirkkuun kuuluu 1500 kappaleen musiikkiarkisto, hengellisiä ohjelmia, tarinoita, muisteluohjelmia, tietokilpailuja, liikuntaohjelmia, yhteislauluja sekä kuukausittain uudistuvia selkouutisia ja Ylen Elävän Arkiston ohjelmia.

<http://www.audioriders.fi/>

Oppifi Oy:n päätuote on muistelu- ja elämäntarinapalvelu Epooq. Palvelu avustaa muistelussa sekä elämäntarinoiden taltioinnissa monimediallista kerrontaa hyödyntäen. Lisäksi palvelu mahdollistaa kokemusten jakamisen käyttäjän haluamien henkilöiden sekä yhteisöjen kesken. Epooq on suunnattu erityisesti isovanhempien sukupolvelle, jolla on runsaasti omakohtaista elämäkokemusta, kasvava tarve kokemusten käsitteelyyn sekä välittämiseen. <http://www.oppi.fi/>

Musicmakers Oy: Kim Kuusen ja Ilkka Niemeläisen iMe – hanke, jossa kehitetään liiketunnistinkameroihin perustuvia järjestelmiä, joissa yksi tai useampi henkilö voi "soittaa" tilaa pelkillä liikkeillä. Erityisesti kohderyhmänä vammaiset ja vanhukset.

iMe –teknologian avulla ääntä ja musiikkia tuotetaan tietokoneohjelmistolla, jonka käyttöliittymänä toimivat eleitä ja liikkeitä tunnistavat anturit. Teknologia mahdollistaa musiikin lisäksi myös valojen, kuvaelementtien ja mekaanisten laitteiden reaaliaikaisen ohjaamisen ja synkronoinnin. iMe -soittimet ovat yksinkertaisin anturein varustettuja laitteita, joiden käyttö ei edellytä motorisia tai tiedollisia erityisvalmiuksia, eikä aiempaa soittokokemusta.

Yksittäisen iMe –soittimen avulla voidaan tuottaa eheyttävä soittokokemus soittotaidottomille - myös vaikeavammaisille - ihmisille. Useamman soittimen iMe -orkesteri luo virikkeellisen ja aktivoivan toimintaympäristön, joka vahvistaa yhteisöllisyyttä, luovuutta ja sosiaalisia taitoja. Soitinten toimintalogiikka voidaan ohjelmoimalla sopeuttaa käyttäjäryhmän valmiuksia vastaavaksi. <http://www.ime-instruments.com/>

Suomen Kulttuurivartti Oy perustettiin vuonna 2006 järjestämään säännöllistä kulttuuritoimintaa ikäihmisille. Kulttuurivartti tarjoaa mahdollisuuden kulttuuriharrastuksiin omassa toimintaympäristössään. <http://www.kulttuurivartti.fi/>

2 Lapset ja nuoret

2.1 Päiväkodit

Syksyllä 2008 Meri-Helsingin musiikkiopisto aloitti Helsingin kaupungin kulttuurilautakunnan rahoittamana **Itä-Helsingin musiikkisilta -hankkeen** päiväkotit Laakavuorella Mellunmäessä. Hanke koostuu 30–45 minuutin mittaisista musiikkileikkikoulutoimioista, joita opiston musiikkipedagogi ohjaa päiväkodin ryhmille kerran viikossa. Kahdeksassa ikäryhmittäin jaetussa muskariryhmässä on kussakin 5–11 lasta. Toiminta on päiväkodille ja lapsille maksutonta, sillä kaikille halutaan antaa tasavertainen mahdollisuus osallistua. <https://publications.theseus.fi/handle/10024/5226>

Keravan musiikkiopistossa aloitettiin musiikin varhaiskasvatuksen järjestäminen osaksi päiväkotipäivää jo 1994. Toiminta on erittäin poikkeuksellista. Keravalla hyväksi koettu toiminta on jo vakiintunut kattamaan lähes kaikki kunnalliset sekä yksityiset päiväkodit. Toiminnan aloite tuli päiväkotilasten vanhemmilta Keravan musiikkiopistolle ja sen mahdollisti Keravan kaupungin päivähoiton johdon ja päiväkotien henkilökunnan myönteinen suhtautuminen siihen, että päiväkotiperheet saavat yhtäläiset mahdollisuudet musiikkileikkikoulutoimintaan kuin kotihoidossa olevat lapset.

<http://vamory.org/varhaisian-musiikinopetus/tyoymparistokertomuksia/>

Kulttuurisilta: Soiva museo osaprojekti, johon teeman antaa Helsingin Kaupungin-museon Sederholmin talossa oleva Yö-näyttely. Musiikkipedagogiopiskelijat johdattavat esikouluikäisiä helsinkiläisiä lapsia yöllisiin tunnelmiin. Näyttelykierroksen jälkeen opiskelijat menevät päiväkoteihin ja syventävät yhdessä koettuja teemoja lasten kanssa.

<http://kulttuurisilta.metropolia.fi/>

2.2 Koulut

Konserttikeskus ry on Suomen merkittävin koulu- ja päiväkotikonserttien järjestäjä. Se järjestää v. 2011 vähintään 1200 konserttia ja musiikkityöpajaa kouluihin ja päiväkoteihin eri puolilla Suomea. Toimintaa tukevat Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Esit-

tävän säveltaiteen edistämiskeskus ESEK. Konserttikeskus käynnisti vuonna 2008 Konsertti joka kouluun -hankkeen, jonka pitkän aikavälin tavoitteena on tarjota koulu-konsertti jokaiselle Suomen peruskoululaiselle ainakin kerran lukuvuodessa.

<http://www.konserttikeskus.fi/fi/etusivu>

Kulttuurisilta: Helsingin konservatorion kanssa toteutui **Herra Rokoo -osaprojekti**, jossa musiikin koulutusohjelman instrumenttiopiskelijat veivät yleisöä osallistavia koululaiskonsertteja seuraaviin alakouluihin: Kontulan ala-aste, Laakavuoren ala-aste, Mellunmäen ala-aste, Vartiokylän ala-aste ja Helsingin Rudolf Steiner -koulu. Konsertteja oli yhteensä 13. Konsertit tavoittivat n. 1300 helsinkiläistä ala-alakouluista. Herra Rokooosta oli lisäksi kaksi konserttia Helsingin konservatoriolla, jossa mukana oli Konservatorion opiskelijaorkesteri. Kahdessa konsertissa oli yhteensä n. 800 kuulijaa.

<http://kulttuurisilta.metropolia.fi/>

Skapande skola -toiminta aloitettiin Ruotsissa vuonna 2008 vahvistamaan koulun ja kulttuurin ammattilaisten välistä yhteistyötä. Se, että lapset ja nuoret voivat mahdollisimman aikaisin osallistua kulttuurielämyksiin ja kehittää omaa luovuuttaan, vahvistaa kulttuuria pitemmällä tähtäyksellä. Ruotsin hallitus on päättänyt, että Skapande skola (Luova koulu) -hanketta laajennetaan edelleen. Vuodesta 2011 hanke koskee luokkia 1-9 ja kustannusarvio on 150 miljoonaa kruunua. Kiinnostus hanketta kohtaan on ollut suurta, ja tähän asti 97 prosenttia maan kunnista on hakenut tukea. Samalla Kulturrådet (Kulttuurineuvosto), joka käsittelee luova koulu -hankkeen avustuksia, on saanut hallitukselta tehtäväkseen toteuttaa lastenkulttuuriportaalin.

Esimerkkejä musiikin työpajoista: *Kreativ musikskapande/ Musikverkstad* - improvisaatiota ja sävellystä musiikin, kuvan ja tekstin kanssa. *Going to Scarborough fair* - projekti, jossa yhdistyvät musiikki ja englanninopetus. *Vintervatten och Sommarsnö* - musiikkidraama ilmastonmuutoksesta. *Zimba Marimba workshop* - afrikkalaisten lyömäsoitinten työpaja musiikillisen seikkailun muodossa. *Afrikaaa!* – yksi päivä afrikkalaisten rumpujen ja tanssin maailmassa. *Skånska spektakel* - kansanmusiikkia ja perinteistä tanssia.

Esimerkkejä kuvataiteen työpajoista: *Konst i skolan*. Oppilaat tutustuvat kansioihin, joissa oli kuuluisien taiteilijoiden teoskopioista ja originaaliteoksista koostettuja pienoisenäyttelyitä. *Bilden, platsen och du*. Oppilaat tutustuvat kuntaansa työpajoissa, joissa sekä opetettiin valokuvausta että laadittiin kuvareportaasi valitusta paikasta. *Konst på plats*. Oppilaat saivat vapaasti valita paikan, jonka ilmettä halusivat parantaa tai korostaa taideoksella ja suunnittelivat sen. Suunnitelma skannattiin ja liitettiin paikasta otettuun kuvaan digitaalisesti. Lopputulos arvioitiin luokan kesken.

<http://www.kulturradet.se/skapande-skola/>

Espoon kulttuuri- ja liikuntapolku **KULPS!** on kokonaisuus, jossa peruskoulujen yhtenä oppimisympäristönä käytetään espoolaisia taide- ja kulttuurilaitoksia, liikuntapaikkoja sekä oppilaiden omaa lähiseutua. KULPS! tarjoaa jokaiselle espoolaiselle peruskoululaiselle mahdollisuuden osallistua maksutta 2-3 KULPS! vierailuun lukukaudessa. Kulttuuri- ja liikuntapolkuun kuuluu sähköiselle Opit-verkkoalustalle laadittavia oppilaan tehtäviä ja ohjeistusta opettajille. Opit on kaikkien Espoon peruskoulun oppilaiden ja opettajien yhteinen verkkotyökalu, johon oppilas voi tallentaa tiedostojaan: tekstiä, kuvia, multimediaa. Eri vuosiluokilla dokumentoidut opintoretket ja kotiseudun tapahtumat muodostavat oppilaan oman KULPS!-kansion.

<http://www.espo.fi/default.asp?path=1;28;11866;16568;37615;16586;41865>

SARKA-hankeen Kulttuuripolku-pilotti: Kuopion kulttuuritoimijoiden luoma Kulttuuripolku-malli koulujen kulttuuriopetuksen tueksi muokattiin yhteistyössä Lastenkulttuurikeskus Lastun kanssa muiden Pohjois-Savon kuntien käyttöön siten, että se mahdollisti kuntien omiin kulttuuriympäristöihin tutustumisen elämyksellisellä ja toiminnallisella tavalla opetussuunnitelman tavoitteita edistäen. Kulttuuripolun sisällöistä pilotoitiin kirjasto-, museo- ja ympäristöpolut. Tavoitteena oli lisätä kulttuurin ja taiteen käyttöä opetuksessa sekä aktivoita kuntien omien kulttuuriympäristöjen ja -laitosten käyttöä. Kulttuuripolun opetusmateriaali on julkaistu Lastun nettisivuilla www.lastu.fi: sen käyttöönottoa on aktivoitu pohjoissavolaisille peruskouluille suunnatulla flyerkampanjalla, opettajille järjestetyillä Kulttuuripolku-lähikoulutuspäivillä sekä tiedottamalla Kulttuuripolun etenemisestä yhteistyössä Pohjois-Savon koulujen täydennyskoulutushankkeen kanssa. <http://www.sarkaa.fi/web.sarkaa.fi/pilotit.html>

Hymykuopat: Taide-, liikunta-, kirjasto- ja ympäristökasvatuksen yhdistävä **POLKU** (2009-2012) on Salon oma kulttuurikasvatuksen ohjelma. POLKU tarjoaa 0 - 16 - vuotiaille lapsille tasa-arvoiset mahdollisuudet vierailta kulttuurikohteissa, tutustua oman kotikaupunkinsa perintöön sekä luontoon, harjoittaa projektioppimista, kehittää itseilmaisun ja yhdessä tekemisen taitoja. POLKU-työskentely tuo kouluille ja päivähoitopaikkoihin kokonaisuuden, jossa yhdistyvät ammattitaiteilijan kohtaaminen, lapsen oma projekti ja sen esiintuonti näyttelyinä, esityksinä ja verkkoympäristöön kerääntyvänä materiaalina. Kokonaisuuden kautta lasten kädenjäljet nousevat merkittäviksi kulttuuriteoiksi.

POLKU jakaantuu viiteen alueeseen ja teemaan - ympäristö, minä, me yhdessä, tuttu-vieras ja aika. Vuosina 2009 - 2012 sivistystoimialan eri osastot työstävät POLKU-mallia yhdessä käytännön kokeilujen kautta. POLKU-hankkeen vetovastuun jakavat Salon kulttuuriasiain yksikkö sekä kansalaisopisto. Hanke on osa valtakunnallista Opetushallituksen oppimisympäristöjen kehittämishanketta 2007 - 2010. Tavoitteena on saada vuoteen 2013 mennessä POLKU vakiinnutettua osaksi Salon sivistystoimialan palvelutarjontaa. <http://salopolku.ning.com/>

Taika-hanke: Lahdessa järjestettiin syksyllä 2009 ensimmäistä kertaa **Kulttuurimes-**
sut, jotka on suunnattu lahtelaisille peruskoulunopettajille. Taika-hanke on mukana järjestämässä messuviikkoa. Messut liittyvät Lahden koulutoimen Kulttuurikasvatusohjelmaan. Sen tavoitteena on, että jokainen peruskoululainen käy vähintään kerran vuodessa oman kaupungin kulttuurikohteessa. Kulttuurimessuilla opettajat voivat etukäteen perehtyä Kulttuurikasvatusohjelman käyntikohteisiin. Kulttuurimessut ovat valtakunnallisesti ainutlaatuinen kokeilu. Kulttuurikasvatusohjelmia on käynnissä muissakin kaupungeissa, mm. Kuopiossa ja Turussa, mutta muualla opettajien perehdytystä ei ole toteutettu yhtä keskitetysti kuin Lahdessa.

<http://www.taikahanke.fi/totuttajat/koulutus-+ja+kehittamiskeskus+palmenia/opettajien+kulttuurimessut/>

Kulttuurin laajakaista -kulttuurikasvatushanke tutustuttaa perusopetuksen 7–9-luokkalaiset, lukiolaiset ja ammattioppilaitosten opiskelijat suomalaiseen kulttuuriperintöön yhdeksän kulttuurilaitoksen historian ja nykypäivän toiminnan kautta. Hankkeessa mukana olevat valtakunnallisesti toimivat laitokset ovat: Kansallisarkisto, Kansalliskirjasto, Suomen kansallismuseo, Suomen Kansallisooppera, Suomen Kansallisteatteri, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska Teatern ja Valtion taidemuseo (Ateneumin taidemuseo, Nykyaiteen museo Kiasma, Sinebrychoffin taidemuseo ja Kuvataiteen keskusarkisto). Hanke toimii yhteistyössä Opetushallituksen kanssa ja se käynnistettiin v. 2004. <http://www.kulttuurinlaajakaista.fi>

Suomen kansallisooppera: Koululaisooppera on kouluissa toteutettava projekti, jossa oppilaat esiintyvät yhdessä ammattilaulajien ja -muusikon kanssa valmistaen itse oopperaesityksen. Oopperaprojektiin osallistuvat koulut saavat noin 2 kuukautta ennen esitystä opetuspaketin, joka sisältää harjoiteltavan musiikin lisäksi runsaasti taustatietoa oopperan aihepiiristä. Valmistautumisvaiheessa yksi Kansallisoopperan esiintyjistä sekä muusikko käyvät koululla tukemassa opettajien johdolla tapahtuvaa työskentelyä. Projektiin mahtuu mukaan kerrallaan 35–60 oppilasta. Projekti on tarkoitettu perusopetuksen luokille 5–6.

<http://www.ooppera.fi/palvelut/yleisoyhteisty/taidekasvatusprojektit/koululaisooppera>

2.3 Iltapäiväkerhot

Lakisääteistä koululaisten iltapäivätoimintaa tarjotaan 1.- ja 2.-luokkalaisille sekä myös muilla luokka-asteilla oleville erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Kunnat järjestävät toiminnan parhaaksi katsomallaan tavalla.

Vuosaaren musiikkikoulun järjestämässä Helsingin kaupungin rahoittamassa iltapäiväkerhossa opetetaan lapsille luontevasti vapaan leikin ja läksyjen teon ohessa viulunsoittoa suzuki-menetelmällä jopa useita kertoja viikossa; soittimia ei viedä kotiin, vaan harjoittelukin tapahtuu ohjatusti sopivissa annoksissa. <http://www.vuomu.fi/ip/ip.php>

Hymykuopat: Kokonaiskoulupäivä

Hymykuopat-hankkeen Muussaaren kyläkoulun kerhotoiminnan kehittämishankkeessa tuotiin kulttuurisisältöä ja liikuntamahdollisuuksia kyläkoulun oppilaille neljänä päivänä viikossa. Tarkoituksena oli tarjota lapsille koulupäivän jälkeen mahdollisuus leikkiin ja ikätovereiden seuraan sekä uusien asioiden kokeiluun tieteen, taiteen ja liikunnan alalta. Ideana oli kokonaiskoulupäivä: kaikki lapset jäivät iltapäiväkerhoon, jonka jälkeen heidät kuljetetaan kotiin. Toimintamalli tuo säästöjä: Koulukuljetusten yhdenmukaistamisen kautta kunnat säästävät. Lapsia ei tarvitse kuljettaa iltaisin harrastuksiin kauas kustaan, eikä vanhempien tarvitse järjestää hoitajaa iltapäiväksi.

<http://www.kolmaslabde.fi/index.php/kolmaslabde/hyvinvointipalvelut>

Hyvän elämän palveluita kolmannelta sektorilta: Hollolan nuorisoseuran iltapäiväkerhot

Iltapäiväkerhot 3–6-luokkalaisille. Kerhoissa näyteltiin, tanssittiin, temppuilitiin ja taiteiltiin. <http://koti.phnet.fi/bns/hollolannuorisoseura/hanke.php>

Kerhotoiminnan kehittämiseksi löytyy sivusto:

http://www.kerhonetti.net/bibliografia/tutkimuksia_ym/iltapaivakerho

2.4 Lastenkulttuurikeskukset

Taikalamppu on lastenkulttuurikeskusten valtakunnallinen verkosto. Sen tavoitteena on kehittää lasten ja nuorten taide- ja kulttuuripalveluita koko Suomessa. Taikalamppu tukee jo olemassa olevien lastenkulttuurikeskusten toimintaa ja edistää palveluiden syntymistä sinne, missä niitä ei vielä ole. Verkoston toiminta perustuu tällä hetkellä viiden vuoden toimikausiin. Taikalampun valo loistaa Suomessa jo kolmatta toimikautta. Opetusministeriön nimeämän verkoston käynnissä oleva toimikausi päättyy 2013. Verkosto toimii yhteistyössä valtiollisten, kunnallisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Moniammatillinen yhteistyöverkosto synnyttää uudenlaisia toimintatapoja ja tuo taide- ja kulttuuritoiminnan luontevaksi osaksi lasten hyvinvointia edistävää työtä.

<http://www.taikalamppu.fi/index.php/taikalamppu-verkosto>

Opetusministeriön nimittämät jäsenet Taikalamppu-kaudella 2009-2013:

Annantalon taidekeskus (Helsinki)

<http://www.annantalo.fi/>

Arkkitehtuuri ja ympäristökulttuurikoulu LASTU (Lapinlahti)

<http://www.lastu.fi/>

Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX (Hämeenlinna)

<http://arx.hameenlinna.fi/>

Kulttuuriaitta (Jyväskylä)

<http://www.jyvaskyla.fi/kulttuuri/aitta>

Louhimo ja Bark (Seinäjoki/ Pohjanmaan liitto)

<http://www.louhimo.com/>

Kaakon lasten ja nuorten kulttuuriverkosto (Kotka ja Lappeenranta)

<http://www.kaakku.fi/>

Lapin lastenkulttuuriverkosto (Rovaniemi)

<http://lapinlastenkulttuuriverkosto.blogspot.com/>

Kulttuuritalo Valve (Oulu)

<http://www.kulttuurivalve.fi/sivu.fi/>

Porin lastenkulttuurikeskus (Pori)

<http://www.sakulaku.fi/esivu.php>

Pirkanmaa (Tampere ja Lempäälä)

<http://www.tampere.fi/taidekaari.html>

Vantaan kaupungin kulttuuripalvelut:

http://www.vantaa.fi/i_alaetusivu.asp?path=1;218;6552

Porin lastenkulttuurikeskus - Satakunnan lastenkulttuuriverkoston **Liikutu-hanke** käynnistyi Satakuntaliiton myöntämän EAKR- rahoituksen turvin. Hanke jatkuu vuoden 2011 loppuun. Liikutu-hanke kehittää Porin lastenkulttuurikeskuksen *Vähäx valottaa* lasten ja nuorten valokuvafestivaalia ja yhdistää uudella tavalla taiteen ja liikunnan. Hankkeen keskiössä on erityisesti valokuvan, liikkeen ja liikunnan yhdistäminen.

http://www.sakulaku.fi/fotofestival/ohjelma/liikutu_hanke.pdf

Annantalo: Kouluyhteistyön päämuotoja ovat Annantalossa **5x2-taideopetus ja kulttuurikurssit**. Suurien teema- ja kulttuurinäyttelyiden yhteyteen päiväkotij- ja koululais-

ryhmille rakennetaan oma pedagoginen oheisohjelma, johon voi kuulua esim. opastetuja kierroksia ja draamatyöpajoja. Vuosittain päiväkodeille ja kouluille tarjotaan myös konsertteja ja esityksiä. 5x2-taidekurssit ovat helsinkiläisille alakoululuokille tarkoitettuja taideopetusjaksoja, joissa koululuokat saavat opetusta kaksi oppituntia viikossa viiden viikon ajan. Vuodessa kurseille osallistuu noin 4500 oppilasta. Kulttuurikurssit ovat yläasteille, lukioille ja ammattioppilaitoksille suunnattuja kokonaisuuksia, joilla tarkastellaan elämän eri alueita ja ajan ilmiöitä taiteen kautta. Lähtökohtana on pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuurilaitosten ajankohtainen tarjonta. Vuodessa kurseille osallistuu n. 1200 nuorta. <http://www.annantalo.fi/esittely/kouluysteisty>

2.5 Kuvataidekoulut

Suomen lasten ja nuorten kuvataidekoulujen liitto on lasten ja nuorten kuvataidekoulujen ja arkkitehtuurikoulujen taustajärjestö. Jäsenoppilaitoksia on yli 70.

<http://www.youngart.fi/>

Taiteen perusopetus tarkoittaa kouluajan ulkopuolella tapahtuvaa tavoitteellista, tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta, joka samalla antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteiseen koulutukseen. Taiteen perusopetuksesta säädetään lailla (633/1998) ja asetuksella (813/1998). Taiteen perusopetuksen oppimäärät ovat laaja oppimäärä ja yleinen oppimäärä. Laajan oppimäärän mukaiset opinnot sisältävät laskennallisesti 1300 opetustuntia. Laaja oppimäärä tarjoaa mahdollisuuden pitkäjänteiseen taiteen opiskeluun, antaa valmiuksia alan ammattiopintoihin tai elinikäiseen harrastamiseen. Yleisen oppimäärän mukaiset opinnot sisältävät laskennallisesti 500 opetustuntia. Yleinen oppimäärä sisältää 10 opintokokonaisuutta, ja opintoihin voi sisällyttää usean taiteenlajin opintokokonaisuuksia.

Visuaalisten taiteiden taiteen perusopetus:

Lasten ja nuorten kuvataidekoulujen opetussuunnitelmat perustuvat visuaalisten taiteiden suuntautumisvaihtoehtoihin. Laajan oppimäärän suuntautumisvaihtoehdot ovat kuvataide, arkkitehtuuri ja käsityö. Yleisen oppimäärän suuntautumisvaihtoehdot ovat kuvataide, arkkitehtuuri, audiovisuaalinen taide ja käsityö.

2.6 Musiikkikoulut ja -opistot

Suomen musiikkioppilaitosten liitto (SML) on musiikkioppilaitosten yhteinen kattojärjestö, johon kuuluu 100 oppilaitosta. Jäsenoppilaitoksista 90 on musiikkiopistoja ja 10 konservatorioita. <http://www.musiikkioppilaitokset.org/>

Musiikin harrastamismahdollisuuksia ja opetusta järjestetään nykyisin hyvin monimuotoisesti ja lähes kaikenlaiseen tarpeeseen. **Musiikinopetus Suomessa-verkkosivut** pyrkii antamaan kokonaiskuvan suomalaisesta musiikkikasvatus- ja koulutusjärjestelmästä. Verkkosivuja ylläpitävä ja suomalaista musiikkikasvatusta edustava Musiikinopetus Suomessa -työryhmä pyrkii kehittämään moniarvoista ja -muotoista musiikkikasvatus- ja musiikkikoulutusjärjestelmää, jossa jokaiselle halukkaalle löytyy oma ”polku” harrastaa ja opiskella musiikkia haluamallansa tavalla. <http://www.musiikinopetus.fi/>

Useimmat musiikkikoulut antavat opetusta taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän mukaisesti. Musiikkikouluihin ei pääasiassa ole pääsykokeita vaan oppilaat saavat opiskelupaikan ilmoittautumisjärjestyksessä oppilaitoksen resurssien mukaan. Opetusta annetaan kaikenikäisille, myös aikuisille. Musiikkikoulut ovat yksityisiä.

Musiikkiopistot antavat taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän mukaista opetusta. Taiteen perusopetuksen musiikin laajan oppimäärän tavoitteena on luoda edellytyksiä hyvän musiikkisuhteen syntymiselle ja musiikin elinikäiselle harrastamiselle sekä antaa valmiuksia musiikkialan ammattiopintoihin. Laajan oppimäärän mukaista opetusta annetaan musiikkiopistoissa, konservatorioissa ja Sibelius-Akatemian nuorisokoulutuksessa. Oppilaaksi pääsee yleensä vain valintakokeen kautta. Musiikkiopistossa lukukausimaksujen osuus on keskimäärin 17 % opetuksesta aiheutuvista menoista.

Kulttuurisilta: Vantaalla Maailmanmusiikkien maaliskuu toteutettiin yhteistyössä Vantaan musiikkiopiston ja musiikkiopisto Musaiikin kanssa. Työpajoja suunnattiin luokkiin, jossa maahanmuuttajalapsien osuus on suuri. Työpajaviikon jälkeen oli kaksi koululaiskonserttia sekä yksi iltakonsertti. Esiintymässä olivat Vantaan musiikkiopiston oppilaista koottu jousiorkesteri, Uomarinteen ala-asteen 3. ja 6. luokka-asteiden mu-

siikkiluokat sekä Metropolian musiikin koulutusohjelman opiskelijat.

<http://kulttuurisilta.metropolia.fi/>

2.7 Nuorisotyö

Nuorten Akatemia on valtakunnallinen järjestö, joka tukee nuorten omaa toimintaa ja siinä oppimista. Toiminta on kohdennettu 13–19 -vuotiaille nuorille. Nuorten Akatemia kanavoi varoja ja osaamista nuorten ja yhteiskunnan tulevaisuuden hyväksi sekä viestii nuorten maailman kuulumisista. Nuorten Akatemian koordinoima **Dynamo-hanke** on kansalaisjärjestöjen ja kuntien yhteishanke, jossa nuoret ovat tärkeässä osassa vaikuttamassa kehitettävien hyvinvointipalveluiden sisältöön. ESR-rahoitteisessa hankkeessa kehitetään paikallisyhdistysten ja kuntien yhteistyökulttuuria ja osaamista tuottaa lasten ja nuorten hyvinvointipalveluja lähikunnille heidän toiveitaan kuunnellen.

http://www.nuortenakatemia.fi/Yleiset_hankeet/Dynamo-hanke

Myrsky on Suomen Kulttuurirahaston valtakunnallinen suurhanke, joka käynnistyi keväällä 2008 ja päättyi Suomen Kulttuurirahaston osalta kolmen vuoden jälkeen keväällä 2011. Hanke siirtyi osaksi Suomen lasten ja nuorten säätiön toimintaa. Myrskyhanke on suunnattu 13–17-vuotiaille nuorille ja erityistä huomiota kiinnitetään ns. katvenuoriin. Myrsky on myöntänyt rahoitusta 83:lle ammattitaiteilijoiden ohjaamalle taidehankkeelle, joihin on osallistunut yli 14 000 nuorta. <http://www.myrsky.info/>

Koeajo -nuoret tapahtumatuottajina -menetelmäopas esittelee Koeajo-menetelmän, joka kannustaa nuoria omaehtoiseen kulttuurin tekemiseen. Menetelmän perusideana on mahdollistaa nuorten tekemää kulttuuria nuorille. Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX, 2008. http://www.taikalamppu.fi/images/taikalamppu/menetelmaoppaat/koeajo_opas.pdf

Imagine Free on Lontoossa South Bank Centressä 12.-27.2.2011 järjestettävä lasten festivaali, jonka tuottamiseen ja toteuttamiseen lapset ovat saaneet ottaa osaa. Festivaalin johtajana toimii Gillian Moore South Bank Centren musiikkikasvatusosaston johtaja. Hän on tehnyt erittäin maineikkaan uran London Sinfonietaissa yleisökoulutusprojektien kehittäjänä ja pioneerina. <http://www.southbankcentre.co.uk/imagine-childrens-festival>

Munkkiniemen rotaryklubi julistaa haettavaksi **“nuorisostipendin”**, jonka tavoitteena on synnyttää projekteja, jotka parantavat alueen asukkaiden elinoloja. Esim. musiikkiopiston nuorista koostuva kamarimusiikkiyhtye voi kiertää alueen vanhainkodeissa.

<http://www.rotary.fi/1420/munkkiniemi/projektit.html>

Portugalissa Portossa on rakennus **Casa da Música**, joka avattiin yleisölle v. 2005. Rakennuksessa toimii ammattimainen sinfoniaorkesteri, barokkiyhtye, nykymusiikkiyhtye ja kuoro. Talon musiikkikasvatusosasto järjestää aktiivisesti työpajoja ja tilaisuuksia erilaisille ihmisryhmille. Esimerkiksi Casa da Músicassa on kehitetty kehitys- ja liikuntavammaisille soveltuva gamelan-instrumentti. Musiikkikasvatusosasto järjestää säännöllisesti improvisaatioseesioita, jonne kaikenikäiset voivat tulla itse rakentamiensa soittimien kanssa esim. kannettavan tietokoneen. "Portophone" on Porton kaupungin pienoismalli, josta kosketuksella aktivoidaan ympäristön ääniä. Digitopian (Platform for the Development of Digital Music Communities) perusajatuksena on, että musiikkia voi tehdä myös ilman muodollista musiikkikoulutusta erilaisten käyttäjäystävällisten ja intuitiivisesti toimivien tietokonesovellusten avulla.

<http://www.casadamusica.com/flash/book-se-2010-2011/>

<http://digitopia-cdm.net/brochure.pdf>

Zest-ohjelma pyrkii tukemaan koulujen kasvatustyötä ja antamaan uusia välineitä elämäntaitokasvatukseen. Suomen lasten ja nuorten säätiö on kehittänyt kasvatustieteen professori Kari Uusikylän ja valmentaja Ari Tammivaaran johdolla 7. - 9.-luokkalaisille suunnatun nuorten tasapainoista kasvua tukevan Zest-ohjelman. Ohjelma on kehitetty Nokian tuella, osana maailmanlaajuista Make a Connection nuoriso-ohjelmaa. Syksyllä 2009 alkoi Zest-ohjelman kolmas 3-vuotiskausi. Zest-ohjelman tavoitteena on kannustaa ja auttaa oppilaita tunnistamaan erilaisia lahjakkuuden lajeja itsessä ja muissa ihmisissä, luomaan myönteistä ja realistista kuvaa itsestään sekä herättämään halukkuutta omien lahjojen kehittämiseen. <http://www.zest.fi>

2.8 Perheet

Kulttuurisilta: Taide perheen tukena -kokonaisuudessa pureudutaan siihen, kuinka taide voi toimia voimavarana arjessa ja elämässä - lasten, äitien ja isien sekä isovanhem-

pien kesken. <http://kulttuurisilta.metropolia.fi/>

Vauvojen värikylpy on Porin lastenkulttuurikeskuksessa Päivi Setälän kehittämä maa-laustyöpaja, jonka tarkoituksena on rohkaista koko perhettä visuaaliseen ilmaisuun ja moniaistiseen leikkiin turvallisilla materiaaleilla. Työpajat etenevät ohjaajan opastuksella värin tarkastelusta erilaisten materiaalien tunnusteluun ja itsetuotettuun jälkeen. Työpajat luovat uusia toimintamuotoja vertais- ja yhteistyöverkostoihin ja tarjoavat kulttuuri-palveluita ja taidekasvatusta myös kotona oleville alle kouluikäisille lapsille ja heidän vanhemmilleen. www.sakulaku.fi

Tinturan elintarviketaidepajojen tarkoituksena on rohkaistua visuaaliseen ilmaisuun, moniaistiseen tutkimiseen ja leikkiin turvallisessa ympäristössä, turvallisilla ruoka-ainemateriaaleilla. Taidetta syntyy marjoista, mausteista, suklaasta, kahvista, kiisseleistä ja hyytelöistä – vaikka täytekakusta tai leivoksesta puhumattakaan suklaakonvehdeista tai lakritsasta. Metodien on kehittänyt Marika Kaipainen. <http://www.tintura.net/index.html>

Hyvän elämän palveluita kolmannelta sektorilta: useissa osaprojekteissa oli koko perheille suunnattua toimintaa. <http://banke.lnl.fi/>

2.9 Lastensairaalat

Sairaalaklovnien artistit kiertävät sairaaloiden lastenosastoilla viihdyttäen ja ilahduttaen pieniä potilaita ja heidän omaisiaan. Toiminnan tarkoituksena on myös tukea ja auttaa sairaaloiden henkilökuntaa heidän työssään. Tällä hetkellä yhdistyksellä on toimintaa yliopistollisten sairaaloiden lastenosastoilla viidellä paikkakunnalla; Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Kuopiossa. Sairaaloissa toimii yhteensä noin kolmekymmentä koulutettua klovnitohtoria. Yhdistyksen toiminnan mahdollistavat tuet ja lahjoitukset. Suurimmat tukijat ovat RAY, Svenska Kulturfonden ja Suomen Kulttuurirahasto.

<http://www.sairaalaklovnit.fi>

Lastenklonien Kummit ry on 1993 perustettu hyväntekeväisyysjärjestö, joka tukee Suomen viittä yliopistollista lastenklonikkoa, kehitys- ja tutkimustyötä sekä parantaa potilaiden viihtyvyyttä sairaala-aikana. Viime vuosina yhdistys on tukenut merkittävin

panoksin lasten ja nuorten mielenterveystyötä. Yhdistys keräsi vuoden 2010 aikana lastenklinikoille ja lastentautien tutkimustyöhön 1,6 miljoonaa euroa. Koko toimiaikanaan Lastenklirikoiden Kummit ry on tehnyt lahjoituksia yli 23 miljoonan euron edestä.

<http://www.kummit.fi/>

TAIK: Tunnelmaa Lastensairaalan tunneliin

Helsingin lastensairaallalle toteutetussa työpajassa suunniteltiin Lastenlinnan ja Lasten sairaalan väliseen, kahdensadan metrin mittaiseen tunneliin ehdotuksia, joilla saataisiin rikkaampi ja viihtyisämpi paikka läpikulkeville ihmisille. Työpajaan osallistui yhdeksän opiskelijaa. Opiskelijoiden teoksista järjestetään näyttely, josta sairaaloiden henkilökunta voi valita mahdollisesti toteutettavan teoksen.

http://www.taik.fi/palvelut/yhteistyoprojektit_ ja_ toimeksiannot/ymparistotaiteen_ala.html

2.10 Yleisötyö

Suomen Kansallisoopperan yleisöyhteistyöosasto on tehnyt pitkään työtä musiikkikasvatuksen kehittämiseksi ja etsii jatkuvasti uusia toimintamuotoja. Yleisöyhteistyön toiminnassa he tarjoavat mm. lapsille, nuorille ja muille erityistoimenpiteitä vaativille yleisöryhmille suunnattuja esityksiä, kiertokäyntejä Oopperaan, työpajoja, taidekasvatusprojekteja ja opettajien koulutusta taidekasvatuksessa. Toiminta tavoittaa vuosittain jopa 25 000–35 000 ihmistä. <http://www.ooppera.fi/palvelut/yleisoyhteistyö>

Helsingin kaupunginorkesterin kummilapset 2000-2007 –projekti

Projektin aikana tuotettiin 15 erilaista konserttitapahtumaa yhteensä yli 80 esityksenä.

<http://www.bel.fi/bki/bko/fi/Kummilapsiprojekti>

Lasten- ja nuortenkonsertit ovat oleellinen osa **Tapiola Sinfoniettan** perustoimintaa. Konserttikauden aikana tarjotaan useita lapsille ja nuorille sekä koko perheelle suunnattuja konsertteja. Tapiola Sinfonietta järjestää konsertteja ja työpajoja myös Espoon peruskoululaisille, osana Kulttuuri- ja liikuntapolku KULPS!-ia.

<http://www.tapiolasinfonietta.fi/yleisoyhteistyö>

Kulttuurisilta: Tapiola Sinfonietta -projekti. Osaprojektissa perehdytään orkesterin

yleisöyhteistyöhön ja työtapoihin joita voi käyttää orkesteriteoksen avaamisessa ihmisille, jotka eivät tunne klassista musiikkia. Yhteistyöhön osallistuvat kaikki Tapiola Sinfoniettan muusikot.

Berliinin filmarmonikoiden musiikkikasvatusosaston (Zukunft@BPhil) lähtökohtana on saattaa Berliinin filharmonikkojen musiikillinen aktiviteetti kuultavaksi niin laajalle yleisölle kuin mahdollista. Deutsche Bank on tukenut toimintaa vuodesta 2002.

<http://www.berliner-philharmoniker.de/en/education/archive/>

Kulttuuria kaikille -palvelu on vuonna 2003 käynnistynyt yhteistyöhanke, josta vastaa Valtion taidemuseon kehittämisen ja yhteiskuntasuhteet -yksikkö Kehys. Hanketta tukevat Suomen museoliitto sekä opetus- ja kulttuuriministeriö. Kulttuuria kaikille -palvelu edistää osallistumiselle avoimia ja monenlaisia yleisöjä huomioivia kulttuuripalveluja. Se tarjoaa tietoa ja työkaluja kulttuuripalveluiden saavutettavuuden ja kulttuurien välisen osaamisen edistämiseen alan työntekijöille. <http://www.kulttuuriaikaille.info/>

Museopedagoginen yhdistys **Pedaali ry.** perustettiin 1. maaliskuuta 2005. Yhdistyksen tarkoituksena on edistää museopedagogista toimintaa. Tavoitteena on myös levittää tietoa museopedagogian ja taidekasvatuksen merkityksestä. Museopedagoginen toiminta on museoiden elintärkeää yleisö- ja taidekasvatustyötä ja edistää osaltaan kulttuurista demokratiaa ja saavutettavuutta.

Museopedagogien ammattikunta on nuori, eikä kenttä ole ennen tätä järjestäytynyt. Yhdistys haluaa vahvistaa museopedagogien ammattikunnan identiteettiä ja arvostusta mm. kehittämällä jäsentensä verkostoa ja parantamalla alan ammattitaitoa ja koulutusmahdollisuuksia. Yhdistyksen tavoite on toimia yhteisenä foorumina kentällä toimiville ja tuleville museopedagogeille ja järjestää näille koulutusta sekä vaikuttaa museokentällä museopedagogian vahvistamiseksi <http://www.pedaali.fi/>

EMMAn 4-12-vuotiaille tarkoitettu **reppureissu** tutustuttaa lapsen jokaisessa museossa yhteen teokseen, jonka äärellä on tehtävä. Kierrokseen kuluu aikaa noin tunti. Reis-

sulaisten seuraksi suositellaan aikuista, joka auttaa teosten löytämisessä sekä jakaa tekemisen riemun. <http://www.emma.museum/obeisohjelmisto/perbeille>

Kiasman piipahduspaja taaperoille: Toimintaa alle 4-vuotiaille ja heidän mukanaan tuleville aikuisille. <http://www.kiasma.fi/kouluille/opastuksetjatyopajat>

Helsingin taidemuseon Babel-pajat ovat taidemuseoissa pidettäviä pajoja, joiden vetäjinä toimivat Suomeen eri maista muuttaneet taiteilijat, suunnittelijat ja taidekäsityölläiset. Pajoihin ovat tervetulleita vetäjän oman kieliryhmän lisäksi kaikenkieliset kävijät. Kuvaa tai taidekäsityötä tehdessä osallistujat saavat samalla tilaisuuden harjoitella paja-vetäjän kieltä, joka voi olla itselle outo tai jo tuttu. Pajojen tekniikat lähtevät taiteilijoiden omasta erityisosaamisesta. http://www.bel.fi/bki/taimu/fi/tapahtumat_ja_opastukset

3 Erityisryhmät

3.1 Vammaiset

Voimaa taiteesta: Laurea AMK:n pilottiprojektissa, joka toteutetaan kehitysvammaisten ryhmäkoti Ruusuhaassa Vantaalla, käytetään soveltavan teatterin menetelmiä. Tavoitteena on luoda ryhmäkodin asiakastyöhön teatterilähtöinen menetelmä, joka on helposti siirrettävissä muihin vastaaviin organisaatioihin. <http://www.voimaataiteesta.fi/>

OmaPolku ry, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö ja Setlementtiyhdistys Naapuri ry ovat käynnistäneet **Vimmart - yhdenvertaisen taiteen oppilaitoksen** erityisryhmien taideopetukseen. Hanke on valtakunnassa täysin uudenlaista pilottitoimintaa. Oppilaitos antaa yleisen ja laajan oppimäärän mukaista taiteen perusopetusta. Oppilaitos tarjoaa ensimmäisessä vaiheessa mahdollisuuden opiskella kuvataidetta, musiikkia ja taideteollisuutta. Lisäksi se järjestää lyhytkursseja eri taidealueilta. Tulevaisuudessa toimintaa laajennetaan koskemaan myös tanssitaidetta, esittäviä taiteita sekä sanataiteita.

<http://www.vimmart.fi/>

Musiikin erityispalvelukeskus Resonaari on musiikkikasvatuksen, musiikin erityispedagogiikan, musiikkiterapian ja musiikin avulla tapahtuvan kuntoutuksen asiantunti-

jakeskus sekä kuvionuottimenetelmän kehittämisyksikkö. **Kaikki soittaa** -projekti (2009-2011) on erillinen kehittämishanke, jonka päätavoite on erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden, esimerkiksi sosiaalisista verkostoista ulkopuolelle jääneiden ja senioreiden, osallistumismahdollisuuksien lisääminen. <http://www.resonaari.fi/>

Kehitysvammaisten Palvelusäätiö on omaisjärjestötaustainen valtakunnallinen palveluiden kehittäjä ja tuottaja. Sen tavoitteena on löytää yksilöllisiä ratkaisuja ja luoda laadukkaita palvelumalleja erityisiä tarpeita omaavan ihmisen ja hänen läheistensä tueksi ja siten helpottaa näiden ihmisten arkea sekä parantaa heidän elämänsä laatua.

<http://www.kyps.fi/>

Hämeenlinnassa toimiva valtakunnallinen kehitysvammaisten **taidekeskus Kettuki** tukee kehitysvammaisia taiteilijoita ja taiteen harrastajia, tekee kehitysvammaisentaiteita tunnetuksi ja pyrkii kohottamaan sen arvostusta. Toimintaa tukee aktiivinen yhteistyö kotimaisen ja kansainvälisen verkoston kanssa. <http://www.kettuki.fi/>

Mustien siipien lintu - variaatio Carmenista: Suomen Kansallisoopperan, Duv-Teaternin ja tanssikoulu Blue Flamencon yhteistuotannossa kohtaavat kehitysvammaiset ja ei-kehitysvammaiset näyttelijät, flamencotanssijat ja neljä oopperalaulajaa.

<http://www.ooppera.fi/palvelut/lehdistopalvelut/lehdistotiedotteet/61/>

3.2 Erityislapset ja -nuoret

Hymykuopat: LUOTO - luovan toiminnan terapeuttisissa ryhmissä - kehitetään toimintaterapeutti - taiteilija -työparitoimintaa oppimisvaikeuksia omaavien lasten tueksi. Toiminta tapahtuu pienryhmissä ja se viedään lasten omaan elinpiiriin, päiväkoteihin ja kouluihin. Pienryhmissä viedään läpi muutaman viikon prosessi, jossa käydään läpi sekä motorisia että sosiaalisia taitoja. On paljon eri tavoin oireilevia lapsia, jotka eivät kuitenkaan välttämättä ole yksilöterapiassa tarpeessa, mutta tarvitsisivat jonkinlaista tukea. Taiteilijan ja toimintaterapeutin osaamisen ja tietotaidon yhteen liittäminen luo uudenlaisia mahdollisuuksia ja näkökulmia toimintaan.

<http://www.salo.fi/toimialoittain/sivistystoimi/kulttuuripalvelut/hankkeet/hymykuopat/>

EMMAN **Matkalla**- projekti, jossa seniorit, Tapiolan päiväkeskuksen asiakkaat ja Sos-lapsikylän nuoret toteuttivat yhteisen seinämaalauksen Länsimetron työmaa-aitaan ke-väällä 2010. Hanketta tuki Koneen Säätiö. <http://www.emma.museum/node/232>

Musiikin erityispedagogiikan osaamisen, menetelmien ja koulutuksen kehittämiseen tähtäävä **MEOK - Musiikin erityispedagogiikan osaamiskeskittymä 2010-2013** -hanke on käynnistynyt lokakuussa 2010 Savonia-ammattikorkeakoulun Musiikin ja tanssin yksikössä. MEOK-hanke toteutetaan yhteistyössä Kuopion konservatorion ja Sibelius-Akatemian Kuopion osaston kanssa.

<http://www.musita.savonia-amk.fi/files/sekalaiset/2011/Tutustu%20MEOK-hankeeseen!.pdf>

Sosiaalinen Sirkus –hanke on Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön keskuksen hallinnoima ESR –hanke, jonka tavoitteena on auttaa sirkusalan järjestöjä ja toimijoita tuottamaan laadukasta sosiaalista sirkusopetusta erityisryhmille, sekä antaa heille tarpeellisia välineitä sosiaalisen sirkuksen tuotteistamiseen ja markkinointiin hyvinvointipalveluna. Näin halutaan vakiinnuttaa sosiaalinen sirkus pysyväksi osaksi suomalaista sirkusalaa ja kuntien ostamia hyvinvointipalveluita. Sosiaalisella sirkuksella tarkoitetaan sellaista sirkusopetusta, jossa sirkus toimii välineenä uuden oppimiseen. Sosiaalinen sirkus opettaa itsenäisyyttä, parantaa itseluottamusta, antaa työkaluja sosiaaliseen kanssakäymiseen, murtaa ennakkoluuloja ja opettaa iloa ja elämönhallintataitoja.

<http://sosiaalinen sirkus.fi/>

Voimauttava valokuva on taide- ja sosiaalikasvattaja Miina Savolaisen kehittämä terapeuttisesti suuntautunut sosiaalipedagoginen menetelmä, jonka avulla valokuvaa voidaan käyttää yksilön ja erilaisten ryhmien, kuten perheen ja työyhteisön, voimautumisprosessin aikaansaajana. Voimauttavaa valokuvaa on sovellettu 2000-luvun ajan etenkin täydennyskoulutusopinnoissa useilla kasvatust-, hoito- ja terapeuttisen työn aloilla sekä työyhteisön kehittämisessä. <http://www.voimauttavavalokuva.net/>

3.3 Omaishoitajat

Sipoon palvelutalososäätien **RAY-projektin** ”Omaishoitotoimintaa dementiaa sairastaville perhekeskeisestä näkökulmasta 2005 – 2007” tarkoituksena oli perhekeskeisesti ke-

hittää ja vahvistaa sitä sosiaalista verkostoa, joka tukee dementoivaa sairautta sairastavia ja heidän omaisiaan tai läheisiään, rakentamalla yhteistyötä ja tukiverkostoja eri toimijoiden kanssa tämän kohderyhmän hyväksi. Projektissa panostettiin omaishoitotoiminnan ja perhekeskeisyyden lisäksi dementoituneen toimintakykyyn, hoitoon ja virikkeellisyteen kuntouttavan työotteen periaatteella.

http://www.palvelutalolinda.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=123

Vantaan ja Espoon kaupunkien **Muutosvoimaa vanhustyön osaamiseen -hankkeen** (2008-2011) **Omaishoito kehitty -osaprojekti** toteutettiin Vantaalla, jossa rekisteröityjä omaishoitajia on n. 700. Projektin tavoitteena oli kehittää omaishoitajille uusia, asiakaslähtöisiä palveluita ja tukemuotoja. Yksi kehittämiskohteista oli omaishoidon toimintakeskus, jonka toiminnassa vertaistuen osuus olisi tärkeässä roolissa. Omaishoitajille pilotoitiin myös liikuntapainotteista hyvinvointipäivää.

<http://muutosvoimaa-hanke.fi/wp-content/uploads/2011/04/Loppuraportti.pdf>

Helsingissä toimii neljä **omaishoidon toimintakeskusta** (eteläinen, itäinen, pohjoinen, läntinen). Toimintakeskuksissa järjestetään omaishoitajille palveluohjausta, neuvontaa, virkistyspäiviä sekä juhlia. Omaishoitajia tuetaan hoitotyössä ja annetaan heille mahdollisuus virkistäytymiseen.

<http://www.hel.fi/bki/sosv/fi/Vanhusten+palvelut/omaishoito>

Active Art kehitystyön lähtökohtana oli Japanissa kehitetty Clinical Art -systeemi, jonka soveltuvuutta suomalaiseen palvelurakenteeseen kehitettiin Laurean ammattikorkeakoulun **Kohtaamisen iloa!** -hankkeessa. Kohderyhmänä olivat ikääntyneet, muistisairaat ja heidän omaisensa. Siinä yhdistyivät kliininen aivotutkimus, yhteisöä tukeva perhetyö ja moniaistinen ryhmämuotoinen kuvallinen työskentely. Vantaan **Active Art** pilotissa vuonna 2008 tavoitteena oli tukea omaishoitajia ja heidän puolisoitaan kuvallisen ilmaisun ja vertaisryhmän avulla. Omaishoitaja ja muistisairas osallistuivat yhtäaikaan saman ryhmän toimintaan.

Pusa, Tiina (toim.): *Kohtaamisen iloa! Active Art -pilotoinnista kohtamistaide-erikoistumisopintoihin*. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja C 15 2010.

http://www.laurea.fi/fi/tutkimus_ja_kehitys/julkaisut/oppimateriaalit_c_sarja/Documents/C15.pdf

Koskinen, Kati: *Active art –yhteisöä luomassa : -Projektin verkkosivujen toteutus*. Laurea ammattikorkeakoulu, 2009. <https://publications.theseus.fi/handle/10024/3726>

Kansainvälinen ActiveArt-sivusto: <http://www.active-art.org/>

3.4 Vangit

Suomen kansallisooppera: Äänitaiteilija Miro Mantereen kehittämä **Luova oman äänen ja musiikin tuottamisen työpajassa** tutkitaan, kuinka kokeilumyönteinen ilmapiiri edistää oman äänen ja musiikin tuottamista. Osallistujat tekevät omia kappaleita yksinkertaisella live-looping-tekniikalla. Työpajan soitinvälineistönä käytetään arki- ja käyttöesineitä. Työpaja on toteutettu Kansallisoopperan yleisötyön ohjelmassa Keravan vankilan elinkautisvangille. Muita yhteistyötahoja: Helsingin kaupungin opetusviraston mediakeskus, Kellokosken sairaalakoulu, Pelastakaa lapset ry ja Koulujen musiikinopettajien yhdistys.

3.5 Mielenterveyskuntoutajat

Jussi Lehtonen on toiminut Suomen Kansallisteatterin näyttelijänä vuodesta 1998 ja toteuttanut terveydenhuollon ja sosiaalityön yksiköissä vuosina 2006-2010 **Rakkautta ei ole ajan narri –kiertueen**. Kiertueella hän on esittänyt Shakespearen sonetteihin perustuvaa monologia ja vetänyt keskustelutilaisuuksia. Hän sai työstään Suomen mielenterveysseuran palkinnon. Jussi Lehtonen on kirjoittanut kiertueen pohjalta kirjan *Samassa valossa*. http://www.mielenterveysseura.fi/verkkokauppa/samassa_valossa.464.shtml

Raha-automaattiyhdistys on myöntänyt Mielenterveyden keskusliitolle rahoituksen 2-vuotiselle **Prinsessa-koulukampanjalle**, joka perustuu syksyllä 2010 ensi-iltansa saaneeseen ohjaaja Arto Halosen elokuvaan Prinsessa. Kampanjan kohderyhmänä ovat

nuoret peruskouluikäisistä ylöspäin: lukioiden, ammattikoulujen ja muiden oppilaitosten oppilaat. Sen tavoitteena on kertoa koululaisille mielenterveysongelmista ja vähentää niihin liittyviä ennakkoluuloja. http://www.mtkl.fi/liiton_toiminta/hankkeet/prinsessa-koulukampanja/

Voimaa Taiteesta: Laurea AMK:n toisen pilottiprojektin kohderyhmä ovat mielenterveyskuntoutujat. Projekti on vasta käynnistymässä. <http://www.voimaataiteesta.fi/>

3.6 Turvapaikanhakijat

Vastaanotto-projektissa Kansallisteatterin Kiertuenäyttämö jalkautuu turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksiin. Suomessa on tällä hetkellä noin kaksikymmentä vastaanottokeskusta sekä lähes kaksikymmentä ilman vanhempia Suomeen tulleiden alaikäisten ryhmäkotia. Vastaanotto-projektin tarkoituksena on paitsi viedä esitystaidetta vastaanottokeskuksiin, myös tehdä ”kantaväestölle” näkyväksi Suomen vastaanottokeskuksissa elävien ihmisten kohtaloita. Myös vastaanottokeskusten ja ympäröivän suomalaisen yhteiskunnan välinen kohtaaminen tai törmääminen on kiinnostuksen kohteena. Vastaanotto-projekti alkaa keväällä 2011 ja jatkuu yli vuoden ajan. Projektissa on kolme vaihetta: kenttätyö, Pienen näyttämön esitykset sekä valtakunnallinen vastaanottokeskuskierue. http://www.kansallisteatteri.fi/nayttamot/kiertuenayttamo/Vastaanotto_projekti.php

4 Monikulttuurisuus

4.1 Monikulttuurisia keskuksia

Kansainvälinen taidekeskus Kassandra ry sai alkunsa kolmivuotisesta Teatteri Raivoisien Ruusujen taiteen ja tieteen monikulttuurisesta tutkimushankkeesta Kassandra 2000. Sen jälkeen se on kehittynyt monikulttuuriseksi taideyhteisöksi ja monikulttuurisen taidetyön keskuksiksi. <http://www.kassandra.fi/>

Kassandra ry:n hallinnoima **MONITA - monikulttuuriset taiteentoimijat** on valtakunnallinen ja kansainvälinen Equal -ohjelmaan kuuluva kumppanuushanke, jota Euroopan sosiaalirahasto rahoittaa. Hanke tarjoaa koulutusta ja yhteistyömahdollisuuksia

etnisiin vähemmistöihin kuuluville naisille ja naistaiteilijoille sekä rakentaa verkostoja kantasuomalaisten ja etnisten vähemmistöjen taiteilijoiden välille. MONITA - monikulttuuriset taiteentoimijat on mukana myös kansainvälisessä yhteistyössä Why not?. Sen kumppanit ovat Englannissa, Hollannissa, Italiassa ja Ranskassa.

Kansainvälinen kulttuurikeskus **Caisa** perustettiin vuonna 1996. Caisan visio on olla kulttuurisen monimuotoisuuden asiantunteva edistäjä ja edelläkävijä Suomessa, sekä tunnettu ja arvostettu eritaustaisten väestöryhmien kohtaamispaikka. Caisa tukee eri etnisten ryhmien kulttuurin harjoittamismahdollisuuksia. Caisan tukee maahanmuuttaneiden integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan kulttuurin keinoin. Caisa tarjoaa esiintymismahdollisuuksia eri taustaisille taiteilijoille ja esiintyjille. Caisa toimii ennakkoluuloja ja rasismia vastaan erityisesti kulttuurin keinoin. Caisa tarjoaa myös helsinkiläisille tietoa eri kulttuureista ja monimuotoisia kulttuurielämyksiä. Caisa perusti v. 2003 web-pohjaisen www.infopankki.fi-tietopalvelun, joka nyt toimii 15 eri kielellä.

<http://www.caisa.fi/>

Caisa perusti v. 2003 web-pohjaisen **infopankki-internetsivuston**, joka nyt toimii 15 eri kielellä. Se on tarkoitettu Suomeen muuttaneille maahanmuuttajille. Infopankista löydät perustietoa suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista, Suomessa asumiseen tarvittavista luvista, asunnon löytämisestä, suomen kielen opiskelusta, työstä ja yritystoiminnasta, opiskelusta, terveydenhuollosta, sosiaalipalveluista, avusta kriisitilanteissa, kulttuurista ja vapaa-ajan palveluista ja yhdistystoiminnasta Suomessa.

http://www.infopankki.fi/fi-FI/kulttuuri_ja_vapaa-aika/

Monikulttuuriyhdistys Familia Club ry on vuonna 1988 perustettu uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö. Yhdistys edistää maahanmuuttajien kotoutumista Suomeen ja heidän oikeuksiensa toteutumista. Tavoitteena on myös tukea maahanmuuttajien omaa kieltä ja kulttuuria. Toimintaa tukevat mm. Raha-automaattiyhdistys ja Helsingin kaupunki. <http://www.familiacclub.fi/familia.html>

Maailman musiikin keskus on yksi Suomen musiikki-instituuteista. Sen keskeinen tehtävä on koota, tallentaa ja jakaa tietoa maailman musiikkikulttuureista. Tavoitteena

on kasvattaa musiikin kuulija-, tutkija- ja -tekijäkunnan ymmärrystä eri musiikeista yksilöiden ja yhteisöjen arvojen sekä merkitysten välittäjänä ja identiteettien vahvistajana. Tasa-arvo ja toiseuden kunnioitus on instituutin toiminnan arvoperusta. Maailman musiikin keskus pyrkii tavoitteeseensa mm. tutkimustoiminnan, koulutuksen, kehitysyhteistyön, konsulttitoiminnan, ja maailmanlaajuisen tiedotuksen, musiikkitapahtumien järjestämisen sekä äänitteiden ja muiden julkaisujen tuottamisen avulla. Instituutin kirjasto ja arkisto kattaa kaikki maanosat ja on kaikille avoin tiedonlähde. Maailman musiikin keskuksen toimintaa tukee opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://www.globalmusic.fi/>

Kulttuuriosuuskunta Uulu on ainutlaatuinen kuuden etnomusikologin ja yhden perinnesoitinten rakentajan muodostama kansan- ja maailman musiikkien yritys. Uulun työntekijät ovat musiikin ja tanssin ammattilaisia, jotka opettavat, kouluttavat, esiintyvät ja luennoivat. Uulu on olemassa tuodakseen esille erilaisia musiikkikulttuureita alkupeeraisten soitinten, laulujen, tanssien ja leikkien kautta. Tarjoamme välineitä ymmärtää musiikin ja kulttuurin suhdetta ja puollamme jokaisen ihmisen oikeutta omanlaiseensa musikaalisuuteen. Uulun koulutuspalvelut toteutetaan yhteistyössä Maailman musiikin keskuksen kanssa. <http://www.uulu.fi/>

Maailma kylässä on jo vuodesta 1995 lähtien järjestetty koko perheen ilmaisfestivaali. Se on kaikille avoin kylä ja kohtaamispaikka, joka esittelee kulttuurin makupaloja ja yllätyksiä eri puolilta maailmaa. Maailman kulttuurit kohtaavat jälleen Kaisaniemen puistossa ja Rautatientorilla 28.–29.5.2011. Tarjolla on maailmankuvia ja mahdollisuuksia sekä musiikkia, tanssia, teatteria, taidetta ja toimintaa. Tapahtuma tarjoaa mahdollisuuden saada uusia näkökulmia suvaitsevaan monikulttuurisuuteen, kehitysyhteistyöhön ja globaaliasioihin sekä vaikutusmahdollisuuksiin omassa arjessa. Maailma kylässä -festivaalin pääjärjestäjä on Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa, joka on noin 300:n kehitysyhteistyötä tekevän tai muuten kehitysmä- ja globaalikysymysten kanssa työskentelevän suomalaisen kansalaisjärjestön kattojärjestö. Kepan toimintaa tuetaan ulkoministeriön kehitysyhteistyömäärärahoista. Kepan jäsenjärjestöjä ja muita yhteistyökumppaneita on mukana festivaalilla yli 300. Festivaalialueella esittäytyy yli 200 kansalaisjärjestöä sekä oppilaitoksia, museoita, viranomaisia ja yrityksiä.

<http://www.maailmakylassa.fi/>

4.2 Työpajatoiminta

TAIKOMO –projekti oli Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen osaston ja Helsingin kaupungin opetusvirasto ja kulttuurikaupunkisäätiön yhteistyöhanke (1997-2000). Projekti konkreettisesti toteutui erilaisina taidepainotteisina osaprojekteina Meri-Rastilan ala-asteella luokanopettajien ja taiteilijoiden/taidepedagogien yhteistyönä. Projektissa työskenteli myös ulkopuolisia tutkijoita, jotka seurasivat koulun arkea monikulttuurisuuden ja taidekasvatuksen näkökulmista.

<http://www.bel.fi/wps/wcm/connect/1ddf25804a177c9db45dfc3d8d1d4668/TAIKOMO-projektin+pttyess.+Monikulttuurisuudesta+matkalle+minuuteen.pdf?MOD=AJPERES>

Valtion taidemuseon kehittämisen ja yhteiskuntasuhteiden yksikön Kehyksen vetämä valtakunnallinen kulttuurikasvatushanke **Taide Meille ja Heti!** oli osana Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuotta 2007 käynnistynyt kaksivuotinen hanke, jonka tarkoituksena oli koota tietoa ja kokemuksia kulttuurilaitosten ja koulujen kieli- ja kulttuuriryhmien yhteistyöstä. Taide meille ja heti! -hankkeen projektit toteutettiin museoiden ja koulujen yhteistyönä. Projektien aikana kerätystä laajasta aineistosta Päivi Matala on koonnut työkalupakin, joka löytyy Helena Oikarinen-Jabain toimittamasta julkaisusta *Kohti monikulttuurista koulua – taidetyöpajat osana kulttuurikasvatusta*.

http://www.oph.fi/download/125092_Kohti_monikulttuurista_koulua.pdf

Esimerkkejä Kassandra ry:n työpajoista:

Rummutusta Afrikasta - tutustumista djembe-rummuilla soittamiseen ja erilaisiin rytmeihin senegalilaistaustaisen muusikon ohjauksessa.

Länsiafrikkalaisia leikekejä äideille ja lapsille

Lauluja ja leikekejä – juutalaista kulttuuria laulaen ja nauraen

Esimerkkejä Caisan työpajoista:

Sarjakuvia musiikin säestyksellä (2lk - 6lk)

Kassandrakuoro - monikulttuurinen naiskuoro esittää lauluja eri puolilta maailmaa. Ryhmä esiintyy tilauksesta.

Vietnamilaisen kulttuurin ja musiikin barrastajapiiri

5 Työhyvinvointi

Työhyvinvointi käsittää sekä yksilön että yhteisön työkuoron. Työnantaja vastaa hyvinvoinnin perustasta: turvallisista työoloista, osaavasta johtamisesta ja työn suunnittelusta. Jokaisella työntekijällä on kuitenkin vastuu omasta työkuorostaan. Taidetta ja taidelähtöisiä menetelmiä voidaan hyödyntää työhyvinvoinnin eri osa-alueilla, kuten työyhteisön kehittämisessä tai virkistystoiminnassa.

5.1 Työyhteisöjen kehittäminen taidelähtöisin menetelmin

TAIKA- hanke (2008-2011) kuuluu opetusministeriön valtakunnalliseen ESR-kehittämishjelmaan Innovaatio- ja osaamisjärjestelmien kehittäminen. Hankkeessa:

- * kerätään, tuotetaan ja välitetään tietoa taidelähtöisten menetelmien käytöstä työyhteisöissä

- * mallinnetaan prosessit, joilla taidelähtöisiä menetelmiä otetaan käyttöön työyhteisöissä

- * kehitetään taidelähtöisten menetelmien käyttöä edistävää ohjaus- ja mentorointijärjestelmää.

<http://www.taikahanke.fi/etusivu/>

Taika-hanke: kirjailijoille/kirjoittajakouluttajille ja kuvataiteilijoille yhteinen työpaja antaa taiteilijoille virikkeitä työpaikoilla järjestettävien taidetyöpajojen ohjaamiseen. <http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/koulutus-+ja+kehittamiskeskus+palmenia/ajankohtaista/>

Taika-hanke: Kotkan pilotin puitteissa toteutettiin kaksi työpajaa Kymenlaakson keskussairaalan (Carea) Nuorisopsykiatrisilla poliklinikoilla, Kotkassa ja Kouvolassa. Työpajoihin osallistui useiden henkilöstöryhmien edustajia, lääkäreitä, sairaanhoitajia, sihteerejä, sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja. Kouluttajana työpajoissa toimi lehtori Leena Nietosvuori. Työpajoissa keskityttiin yksiköiden toiveiden mukaisesti työyhteisöjen yhteistyön ja tiimitaitojen kehittämiseen taidelähtöisin (sanataiteen) menetelmin.

[http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/koulutus-
+ja+kehittamiskeskus+palmenia/kotkan+pilotti/](http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/koulutus-
+ja+kehittamiskeskus+palmenia/kotkan+pilotti/)

Taika-hanke: Turun ammattikorkeakoulun Taideakatemiaan yksi piloteista toteutettiin Otso-kodissa, joka on dementoituneiden vanhusten hoitoon erikoistunut hoitokoti. Hankkeen myötä Otso-kodille tarjottiin mahdollisuus saada taiteilijan työtunnit käyttöönsä noin kolmen kuukauden ajaksi työhyvinvoinnin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Yhteisön valinta taidelähtöiseen menetelmään oli **valokuva**. Otsossa järjestettiin oppimisjaksoja, työpajoja, kuvauksia työpaikalla ja studiossa (omakuva, työkuva) sekä käytiin läpi materiaalia yhdessä taiteilijan kanssa. Koska hoitotoimenpiteet nivoutuivat saumattomasti työnkuvaan, vanhuksia liitettiin hankkeeseen. Toiminta jatkuu henkilöstön omaehtoisena toimintona.

<http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/turun+ammattikorkeakoulun+taideakatemia/turun+otso+pilotti/>

Taika-hanke: Toinen Taideakatemiaan piloteista tehtiin yhteistyössä **Kaarinan vanhusten palvelukeskukseen säätiön** kanssa. Hankkeen ensisijainen toimijakumppani on Kuovinkadun toimintakeskus, jossa saman katon alla toimii vanhusten ja lasten päiväkotia. Päivähoidossa on lähes 70 lasta ja vaihtelevasti vanhuksia. Henkilökuntaa on noin 15. Hankkeesta toivottiin uutta voimaa ikääntyvän henkilöstön työssä jaksamiseen. Hankkeen aikana toteutettiin yhteisöllisiä työpajoja, joissa tarkasteltiin kuvan ja käsinkirjoitetun tarinan rinnakkaista kulkua työyhteisön hyvinvoinnin ylläpitäjänä ja kehittäjänä.

<http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/turun+ammattikorkeakoulun+taideakatemia/kaarinan+kaupunki+pilotti/>

Taika-hanke: Diakonia-ammattikorkeakoulu on toteuttanut **Taide kohtaa hoivan – osahankkeen**, jonka tavoitteena oli edistää psykososiaalista toimintakykyä taidelähtöisillä menetelmillä eri työyhteisöissä Uudellamaalla. Osaprojekti vastasi myös vaikuttavuuden arvioinnista ja tarkasteli millaisia merkityksiä taidetyöpajamenetelmällä on työyhteisöihin ja yksilöihin. Hanke toteutettiin mm. Riihimäen palvelukeskuksessa, Syystien palvelutalossa, Kinaporin palvelukeskuksessa, Diakonia ammattikorkeakoulus-

sa keväällä 2010. Toiminta oli työpajamuotoista: akvarellityöpaja, valokuvatyöpaja, prosessidraamapaja, voimaa väreistä –työpaja ja maalaamme omaksi iloksemme -työpaja.

<http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/diakonia-ammattikorkeakoulu/yhteystiedot/>

Etera on julkaissut alakohtaisia työhyvinvointioppaita, jotka perustuvat tutkimusyksikön tekemiin työhyvinvointitutkimuksiin. (Aivojen huolto-ohjeet, Aivot työssä – artikkeli, Hanki itsellesi käytetyt aivot –opas) <https://www.etera.fi/fi/tyohyvinvointi/>

Osaava ohjaus on ESR-rahoitteinen projekti ja se toteutetaan vuosina 2010-2013. Sen tavoitteena on luoda moniammatillinen yhteistyö- ja osaamisvaihtomalli, jolla bongata putoavia eli syrjäytymisvaarassa olevia aikuisia. Lisäksi projekti tarjoaa koulutusta ammattilaisille. Moniammatillista mallia rakentamassa ovat Keskuspuiston Ammattiopisto (hallinnointi), Erilaisten oppijoiden liitto ry, Kuntoutus Orton Oy, Kriminaalihuollon tukisäätiö ja Mielenterveyden keskusliitto. <http://www.osaavaohjaus.fi/>

Työhyvinvointia kulttuurista –hanke on kouluttanut vuosina 2009-2011 pohjoiskarjalaisia kulttuuri- ja taidealan toimijoita toteuttamaan työyhteisöjen hyvinvointia tukevia innovatiivisia kulttuuri- ja taideprojekteja yhteistyössä työyhteisöjen kanssa.

<http://wanda.uef.fi/tkk/projektit/tyku/>

Lauluavain - menetelmä pohjautuu Ava Nummisen väitöstutkimukseen ”Laulutaidottomasta kehittyväksi laulajaksi. Tutkimus aikuisen laulutaidon lukoista ja niiden aukaisemisesta”. Iloiseen LauluAvain -kuoroon ovat tervetulleita kaikki laulamista kiinnostuneet aikuiset. Kuoroon ei ole pääsykokeita eikä laulutaitoa tai nuotinluvun osaamista vaadita. Kuoro käy myös esiintymässä mm. palvelutaloissa. Kuoron lisäksi Lauluavainmenetelmällä järjestetään laulukursseja aloittelijoille ja jatkokursseja jo vähän enemmän laulaneille. <http://www.lauluavain.fi/>

5.2 Työyhteisöjen virkistystoiminta

TAIKA-hanke järjesti syksyllä 2010 yhteistyössä Porvoonseudun musiikkiopiston kanssa Pukkilan kunnan koko henkilökunnalle musiikillisen työhyvinvointipäivän.

[http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/koulutus-
+ja+kehittamiskeskus+palmenia/pukkilan+pilotti/](http://www.taikahanke.fi/toteuttajat/koulutus-
+ja+kehittamiskeskus+palmenia/pukkilan+pilotti/)

Kertaluontoista virkistystoimintaa voi ostaa ohjelmatoimistoilta:

Hyvinvointipäivä: Dadaa plus -näyttely

Taidemuseossa toteutettava työskentely, jossa tehdään omia dadaistisia kokeiluja paperille ohjauksen avulla. Lisäksi työskentelyyn sisältyy opastettu kierros näyttelyssä.

www.hyvinvointipaiiva.fi

Go Experience: Taiteilijaelämää (roolipeli)

Tapaamme meitä opastamaan lupautuneen taiteilijan hänen ateljeessaan. Syntyneistä taideteoksista kootaan nopealla aikataululla näyttely, jonka juhlat avajaiset ovat jo samana iltana. Puheita pidetään ja teoksia ihastellaan tunnelmallisesti kynttiläillallisen ääressä, kunnes isäntämme tekee yllättävän siirron. Kuka lopulta korjaakaan päivän aherruksen sadon? Taiteilijaelämää on humoristinen seikkailu boheemissa ympäristössä.

<http://www.goexperience.fi/art+experience/ohjelmat.php>

II HYVINVOINTIPALVELUJEN YRITYS- JA VÄLITYSTOIMINTA

6 Hyvinvointipalvelujen yritystoiminnan kehittäminen

Kulttuuriyrittäjyysosaamisen edistäminen Keski-Pohjanmaalla on ESR-rahoitteinen hanke (2010-2012), jonka tavoitteena on edistää yrittäjyyden osaamista kulttuurin saralla. Hankkeen tavoitteena on edesauttaa Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun taiteen yksikössä opiskelevien ja yksiköstä valmistuneiden opiskelijoiden valmiuksia kulttuuriyrittäjyyden alalla. Projektissa testataan osuustoimintamallin soveltuvuutta yrityshautomon tavoin toimivan opiskelijayrityksen yhtiömuotona. Osuustoimintamalli tarjoaa opiskelijoille joustavan mahdollisuuden kehittää yrittäjyysvalmiuksiaan jo opiskeluaikana sekä jatkaa mahdollista yrittäjätoimintaa myös valmistumisen jälkeen. Projektissa suunnitellaan ja toteutetaan kulttuuriyrittäjyyteen keskittyvä koulutus alueen kulttuurisesta yrittäjyydestä kiinnostuneille.

[http://projekti.centria.fi/\(S\(tjeb2i55irs0fl2mdy5pod45\)\)/default.aspx?id=3481&pid=3481&pid1=3481](http://projekti.centria.fi/(S(tjeb2i55irs0fl2mdy5pod45))/default.aspx?id=3481&pid=3481&pid1=3481)

HUMAKin Lappeenrannan kampus aloitti toukokuussa 2010 **LATU – Luovien alojen tulevaisuus Etelä-Karjalassa -hankkeen**, jonka tavoitteena oli koota ja kartoittaa alueen luovien alojen toimijoita sekä lisätä näiden näkyvyyttä. Esikuvana toimivat HUMAKin aiemmin toteuttamasta hankkeesta, Turun kulttuuriyrittäjyyskeskuksesta, saadut erinomaiset kokemukset.

<http://www.humak.fi/tutkimus/hankkeet/latu-luovien-alojen-tulevaisuus-etela-karjalassa-hanke>

LIKKU-hanke on Jyväskylän Tampereen ja Satakunnan ammattikorkeakoulujen yli-maakunnallinen ESR-ohjelman rahoittama hanke (2010-2012), jonka tarkoituksena on luoda hyvinvointipalveluja tukeva ja hyvinvointiyrittäjyyttä edistävä LIKKUVA oppimisympäristö. Hankkeessa tavoitellaan laadukkaiden ja kustannustehokkaiden hyvinvointipalvelujen kehittämistä maakunnan tarpeisiin. Samalla vahvistetaan tiimien yrittäjyysosaamista. Hankkeen aikana kolmen maakunnan opiskelijoiden, yritysten ja opettajavalmentajien muodostamat moniammatilliset tiimit verkostoituvat sosiaalisen median avulla, ratkaisevat pitkäjänteisesti työelämän kehittämistehtäviä sekä jakavat hyviä käytäntöjä keskenään ja työelämään. <http://www.jamk.fi/projektit/1088>

SARKA – Luova Pohjois-Savo -hanke oli maakunnallinen luovan alan kehittämishanke 2008-2010. Hankkeen lähtökohtana oli maakunnallisen yritystoiminnan kehittäminen, verkoston luominen sekä erityisesti osaamistason nostaminen ja lisäksi välillisesti hakea ratkaisua kulttuurin maakunnalliseen saavutettavuuteen. Hankkeessa oli tavoitteena toimiva, maakunnallinen viestintästrategiaan pohjautuva yhteistyöverkosto. Yrittäjyystoiminnan päätavoite oli sijoittaa luovien alojen yrityspalvelukäytännöt olemassa oleviin palveluihin ja sitouttaa toimintaan myös vientiyrityksiä. Kehittämistoiminnan päätavoite oli osaamisen kasvu ja eri käyttäjäryhmille tuotteistetut palvelut sekä kulttuurikasvatuspilotit. SARKA-hanke jakoi toimintansa kolmeen eri toimintalinjaan: yrittäjyyteen, viestintään ja verkottamiseen sekä kehittämiseen, johon kuului koulutusten lisäksi pilottiprojektit. Tiivistelmä loppuraportista löytyy verkkosivuilta.

<http://www.sarkaa.fi/>

Luovan alan yrityksille, yhdistyksille tai yrittäjiksi aikoville suunnattu **Jalostamo-palvelu** tarjoaa apua alan yritysten erilaisiin arjen haasteisiin: neuvontaa oman yrityksen perustamista harkitseville, liiketoiminnan suunnitteluun, tuotekehitykseen, kansainvälistymiseen, rahoitukseen, verkottumiseen, markkinointiin ja myyntiin sekä sopimusjuridiikkaan. Toiminnan keskeinen tavoite on auttaa luovien alojen yrityksiä, yrittäjiä ja yrittäjäksi aikovia parempaan ja kannattavampaan liiketoimintaan. Valtakunnallista Jalostamo-toimintaa on kehitetty vuodesta 2004. Hallinnoinnista vastaa Pkt-Säätiö. Varsinaisina Jalostamoina toimivat luovan talouden liiketoiminnan kehittämissyhdystys Diges ry, pelialaan erikoistunut Neogames, musiikkivientiin panostava Music Export Finland ja Jyväskylän seudun kehittämissyhtiö Jykes Oy. <http://www.luotu.fi/sisalto/mika-ihmeen-jalostamo>

HYMYKUOPAT – hyvinvointipalveluiden monialaiset yhteistuotannot on useamman kunnan ESR-rahoitteinen yhteistyöhanke. Hankkeessa on mukana 11 yhdistystä Turusta, Salosta, Kouvolasta, Forssasta ja Hankasalmeilta. Projektin tavoitteena on tuottaa uusia menetelmiä ja osaamista kulttuurialan yhdistyksille, jotta ne voisivat tuottaa kunnille kiinnostavia ostopalvelutuotteita ja hyvinvointimenetelmiä. Toimialoja edustivat mm. vanhuspalvelut, erityiskasvatus, kulttuuripalvelut ja koulutoimi. Palvelun tuottajina ovat mm. kulttuurialan, vapaaehtoistyön ja kotiseutuyhdistysten toimijat. <http://www.salo.fi/kulttuurijakirjasto/kulttuuripalvelut/kulttuuriasiainyksikko/hymykuopatbank/e/>

Produforum on ruotsinkielinen kulttuurialan verkosto, joka toimii Uudellamaalla, Turun seudulla sekä Pohjanmaalla. Produforum jakaantuu hallinnollisesti neljään eri projektiin, joita rahoittaa Euroopan sosiaalirahasto, yksityiset säätiöt ja kunnat. Produforumin ylläpitää e-kulttuuripostisivustoa www.kulturpost.fi, jolla tiedotetaan työpaikoista, tapahtumista ja muista ajankohtaisista asioista. www.produforum.fi

ART360 on valtakunnallinen kuvataidehanke (2008-2011), jonka tavoitteena on lisätä kuvataiteen toimijoiden käytännönläheistä managerointi- ja liiketoimintaosaamista. Hankkeen toimijat luovat valtakunnallisen yhteistyöverkoston kuvataidealalle. Verkosto

luo uusia liiketoimintamalleja, joilla edistetään kuvataiteen roolia yhteiskunnan eri alojen kehittäjänä. Alueelliset toimijat toteuttavat uusia liiketoimintamalleja ja siirtävät osaamisen ja hyvät käytänteet kuvataidealan käyttöön. Hanketta koordinoi Satakunnan ammattikorkeakoulu. Hankkeen osatoteuttajia ovat AV-arkki ry, Helsingin Taiteilijaseura ry, Kuvasto ry, Oulun Taiteilijaseura -63 ry, PROTO ry, Suomen Taiteilijaseura, Taidemaalari liitto ja Tampereen Taiteilijaseura ry. www.art360.fi

Voimaa taiteesta on Tutkivan teatterityön keskuksen vuosille 2010-2012 sijoittuva hanke. Voimaa taiteesta -hankkeen toteuttavat yhteistyössä Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön keskus ja Laurea AMK:n sosiaalialan koulutusohjelma. Sen päärahoittajana toimii Opetusministeriön Luovien alojen yrittäjyyden kansainvälistymisen ja kasvun ESR kehittämisohjelma. Voimaa taiteesta -hankkeen kohderyhmän muodostavat luovilla aloilla yrittäjinä, ammatinharjoittajina tai freelancereina työskentelevät taidelähtöisiä menetelmiä työssään hyödyntävät ammattilaiset. Tavoitteena on luoda selkeitä ja ymmärrettäviä palvelukonsepteja ja toimintamalleja, jotka voidaan vaivatta ottaa käyttöön eri puolilla Suomea. <http://www.voimaataiteesta.fi/>

Symbio Living Lab on kolmevuotinen ESR-osarahoitteinen hanke, joka käynnistyi syksyllä 2009. Hankkeen tavoitteena on luoda campusalueelle, Porvoon Länsirannalle avoin innovaatioalusta, joka tarjoaa kulttuuri-, matkailu- ja hyvinvointipalveluihin liittyvää tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopalveluja tosielämän ympäristössä. Lähtökohtana on käyttäjien mukaan ottaminen tutkimus- ja kehittämistoimintaan, jonka tuloksena syntyy alueen asukkaiden hyvinvointia edistäviä palveluita. Innovaatiot kehittyvät asukkaiden, yritysten, julkisten toimijoiden, opiskelijoiden ja tutkijoiden yhteistyönä. Projekti on käynnistynyt kartoittamalla lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyviä tarpeita sekä tutkimalla heidän arkeaan. Hanketta koordinoi HAAGA-HELIA Porvoo ja osatoteuttajana toimii Laurean Porvoon yksikkö. <http://www.porvoocampus.fi/fi/living-lab>

Osaattori -hankkeen (2011-2013) tavoitteena on tukea luovien alojen yrittäjiä yhdistämään luovan alan menetelmät sosiaali- ja hoiva-alan palveluiden tuotantoon. Hankkeen koordinoijana toimii Lasipalatsin Mediakeskus Oy. Hanke käynnistyy toukokuussa 2011. https://www.eura2007.fi/rtiepa/projekti.php?projekti_koodi=S11677

7 Hyvinvointipalvelujen välitystoiminta

Hyvinvointipalvelujen välittäjinä ovat toimineet pääasiassa kunnat. Näitä palveluja on kehitetty monissa hankkeissa. Seuraavaksi joitain internet-sivustoja, joita on tarjolla yksittäisten taitelijoiden ja pienten taidealan yritysten hyvinvointipalvelujen välittämissä:

Sovella taidetta -sivusto tarjoaa kohtaamispaikan taidelähtöisten palvelujen toteuttajille ja tilaajille. Palvelu on käyttäjiensä ylläpitämä ja päivittämä. Sivusto palvelee niin taidelähtöisillä aloilla toimivia kuin näiden palvelujen ostajia ja tilaajia. Verkkopalvelu on osa valtakunnallista Taika-hanketta. <http://www.sovellataidetta.fi/>

Kukkura on pohjoissavolainen taidekauppa internetissä. Kauppapaikassa on myytävänä eri alojen taiteilijoiden palveluja yksityis- tai yritysasiakkaille. Sieltä voi esim. tilata bändin juhliin, esiintyjän yritykseen, lapsille taikurin. Kukkuraan on käynnissä jatkuva taiteilijahaku pohjoissavolaisille ammattilaisille: hakemalla Kukkuran myyjäksi alueellinen toimija saa tuotteensa ja palvelunsa koko kulttuurinnälkäisen kansan käsien ulottuville. Kukkuraan hakeminen, siihen liittyminen ja sen käyttäminen on ilmaista. Jotta asiakas voisi varmistua tekemisen ja tuotteiden laadusta, jäsenyyttä hakeville ammattitaiteilijoille on laadittu sisäänpääsykriteerit yhdessä alan asiantuntijoiden kanssa: tavoitteena on saada kauppaan mahdollisimman runsas valikoima alueen tekijöitä.

<http://kukkura.fi>

Taitentuottoa -sivusto on tarkoitettu työhyvinvointia tukevien kulttuuri- ja taidepalveluiden tarjoamiseen ja markkinoimiseen. Sivusto on syntynyt *Työhyvinvointia kulttuurista* -hankkeen (1.1.2009-15.2.2011) tuotoksena. Hanketta hallinnoi Itä-Suomen yliopiston koulutus- ja kehittämisspalvelu Aducate. Yhteistyössä mukana oli myös Pohjois-Karjalan taidetoimikunta, jonka hallinnoitavaksi taitentuottoa.fi -sivusto hankkeen jälkeen siirtyi. <http://www.taitentuottoa.fi/>

Ystäväpiirin ideapankki on Vanhustyön keskusliiton ja RAY:n ylläpitämä sosiaalisen median verkosto. Ideapankkiin jokainen voi lähettää omia ohjelmaehdotuksiaan.

<http://www.ystavapiiri.fi/>

CentriART on Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun taiteen yksikön ohjelmapalvelutoimisto. Se tarjoaa monipuolisia ohjelmapalveluita asiakaslähtöisesti niin organisaatioille kuin yksityisasiakkaille. Ohjelmiston suunnittelevat ja toteuttavat Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun taiteen yksikön musiikin ja esittävän taiteen koulutusohjelmien opiskelijat. Ohjelmapalveluiden ohella tarjotaan myös ilmaisu- ja musiikkiworkshop -opetusta. <http://projekti.centria.fi/>

LATU – Luovien alojen tulevaisuus Etelä-Karjalassa -hankkeen aikana on tuotettu sähköinen luovien alojen toimijarekisteri.

http://www.bumak.fi/sites/default/files/liitteet/luovien_alojen_yrityskatalogi_e-k_2011.pdf

Teatterikorkeakoulun koulutus- ja kehittämisspalvelut (Kouke) tuottaa Taika-hankkeessa yhteisöllisen verkkopalvelun sekä tukee uusien toimintamallien kehittämistä ja juurruttamista käytäntöön. Verkkopalvelun tarkoituksena on koota yhteen tietoa ja kokemuksia taidelähtöisten menetelmien käytön moninaisista mahdollisuuksista eri toimialoilla, kuten julkishallinnon yhteisöissä sekä yritysmaailmassa. <http://kekos.fi/>

Primo on Sibelius-Akatemian ohjelmatoimisto, joka tuottaa musiikkielämyksiä yritysten ja yhteisöjen tilaisuuksiin. Esiintyjiksi välitetään Sibelius-Akatemian opiskelijoita, valmistuneita muusikoita sekä opettajia. <http://www.ohjelmaprimo.fi/>

III JULKAISUJA

von Brandenburg, Cecilia: *Kulttuurin ja hyvinvoinnin välisistä yhteyksistä. Näköaloja taiteen soveltavaan käyttöön*. Opetusministeriön julkaisuja 2008: 12

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/opm12.pdf?lang=>

Eriksson, Michael Eriksson: *Expanding your Comfort Zone – the Effects of Artistic and Cul-*

tural Intervention on the Workplace. Institute for Management of Innovation and Technology, 2009.

<http://www.tillt.se/om-oss/forskning-pa-vara-metoder/>

Huhtinen-Hildén, Laura & Tarja Raninen & Tuire Ranta-Meyer (toim.): *Soivia kohtaamisia*. Metropolia

Ammattikorkeakoulu, 2010.

Hyvinvointia taiteesta ja kulttuurista –kooste, Valtion taidemuseo, Kehys, 2010.

http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/hyvinvointia_taideesta_ja_kulttuurista_kooste.pdf

Juhantalo, Liisa: *Taide hoitaa*. Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2007.

https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/992/2007_05_taidehoitaa_juhantalo.pdf?sequence=1

Koskinen, Tuulikki & Pekka Mustonen & Reetta Sariola: *Taidekasvatuksen Helsinki*. Tietokeskus, 2011.

http://www.bel2.fi/Tietokeskus/julkaisut/pdf/11_01_05_erityisjulkaisu_Koskinen.pdf

Liikanen, Hanna-Liisa: *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Taiteesta_ja_kulttuurista_hyvinvointia.html

Malkamäki, Maiju: *Kulttuuritoiminnan edistäminen hoitolaitoksissa. Selvitystyö säädöksistä ja määräyksistä, joilla on oikeudellista merkitystä hoitolaitosten asukkaiden arjessa*. Uudenmaan taide-toimikunta, 2009.

<http://www.uudenmaantaidetoimikunta.fi/files/malkamaki.pdf>

Myllyniemi, Sami: *Taitekohtia. Nuorisobarometri 2009*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 97. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 41.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkai

[sut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2009.pdf](#)

Perttula, Katriina & Hilikka Latva-Somppi: *Eteläpohjalaisten hyvinvointi ja palvelukokemukset*. Etelä-Pohjanmaan liiton julkaisu, 2011.

[http://www.epliitto.fi/upload/files/Etelapohjalaisten_hyvinvointi_ja_palvelukokemukset.pdf](#)

Rönkä, Anu-Liisa & Ilkka Kuhanen, Minna Liski, Saara Niemeläinen, Päivi Rantala: *Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä*. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja C, osa 75. [http://www.taikabanke.fi/etusivu/julkaisut/](#)

Varho, Jenni & Lehtovirta, Mauri: *Taidetta ikä kaikki – Selvitys ikäihmisten hoivayhteisöjen kulttuuritoiminnasta Helsingissä*. Julk. Helsingin kulttuurikeskus.

[http://www.bel.fi/wps/wcm/connect/2d8a8800450a5a51b512f5a22721278c/Taidetta+ikä+kaikki+Sähköinen+tekstiversio+Helsingin+kulttuurikeskus.pdf?MOD=AJPERES](#)